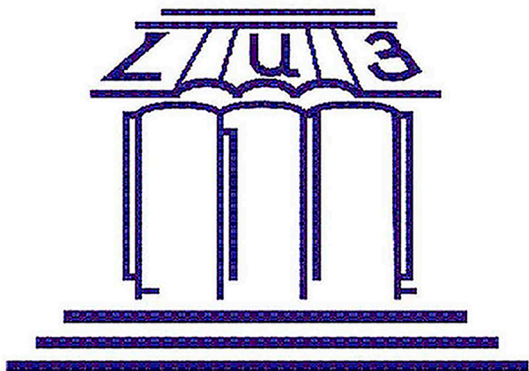




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՏՈՒՆԻՆԻ

Ռ-13

ԽՈՐԵՆ ՌԱԴԻՈ



Զ Վ Ա Ր Թ ՀԱՄԱԶԱՐԿԵՐ

ՏՈՒՆԻՆԻ

Ռ-14

ԽՈՐԵՆ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆ. ԿԵՆՏՐՈՆ.
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶ. — ԽՈՍԿՎԱ, 1931

Յ 91.99

12 MAR 2011

Ն-14

ԽՈՐԵՆ ՌԱԳԻՈ

պ

ԶՎԱՐԹ ՀԱՄԱԶԱՐԿԵՐ

1006
26802

3092

ԽՅՀՈՐ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ՀՐԱՏԱՐԱՎՁՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ

1931

Կ Ա Ր Ց Ե Ր ՈՒ Մ

...Նա այսորվա դալուն յերբեք չեր սպասում
և իր մտքովն անգամ դեռ չեր անցկացել,
վոր մի որ, այս դժնի, մեայլ բանտամասում
նա նստելու յե մութ ու խոնավ սառցե...

Նա չլսեց թե ինչպես մետաղե ծանր դուռը զընդոցով փակվեց։ Այդ նրանից եր, վոր նա դեռ վոչ մի կերպ չեր կարողանում հարդարել իր մտքերը, լոկեցնել իր ներքին ժխորը, վոր խանդարում եր դրսի ձայներին ունկընդրելուն։

Մի քանի րոպե նա անշարժ քարացավ կամերայի կենտրոնում և նրա բարձր հասակը ընդհանուր կիսախավարի և բարձրադիր վանդակապատ լուսամուտի պայծառ ֆոնի վրա, այդ րոպեյին պծվում եր իր վողջ կորացած և զլխահակ անշարժությամբ։ Սպա նա ուշաբերվեց, ուղղվեց և բարձր ու վողջ կրծքով հառաչեց։ Ձեռքը յենթագիտակցաբար դեպի մի րոպե տանելով, նա դանդաղ շփեց իր փափուկ մազերը, բայց իսկույն ցած թողեց։ Դառն հեղնամեք սահնեց նրա դեմքով և նա մրմնջաց ինքնիրեն։

— Չողնեց... մի րոպե ել չողնե... Վհնց հոտն առան։

Վերջին խոսքերը նա արտասանեց կես հարցական և կես դարձացական տոնով, ապա բնազդական մի մղումով քայլեց դեպի լուսամուտը։ Նրա ճակատը հասնում եր ուղիղ լուսամուտի ներքին ձողին, իսկ աչքերի դեմ յերկնքի պայծառ կապույտի մի պատռից և ձորի հանդիպակած լեռնաշղթայի մի ժայռեղեն զանգվածից բացի վոչինչ չեր յերևում։ Վաչկնչ, Բայց նա շատ լավ գիտեր, վոր այնտեղ ցածում խորը ձոր ե ընկած, — նեղ ինչպես մի կիրճ, և այդ ձորից հորդող լեռնային ջրերի վրա կա մի հնգամյա փայտաշեն կամուրջ, իսկ

այդ կամուրջին մշտապես արթուն կանգնած են զուգը զուհակները: Նա այդ բոլորը տեսնում է վառ և կենդանի, իր հիշողության պայծառ աչքերով:

Բայց վոչ... Նրա հիշողությունը մթազնեց: Ինչ պահակներ էյին դրանք: Ցարական սաղաթնքեր, Ազգային գվարդիայի զինվորներ, թե...

Նա հասկացավ, վոր այնտեղ հիմա կանգնած կլինեն բոլորովին ուրիշ մարդիկ, իրենց աստղանիշ սլացիկ գլխարկներով, և այն ժամանակ, նրա կրծքից նորից թռավ մի խորը հառաչ: Նա հասկացավ, վոր այն յերբեմնի բերդը, ինչպես և ամբողջ այն յերկիրը, վոր նա յերբեմն գլխեր, վորում ապրել և գործել էր նա, միայն հիշողության մեջ էր ապրում և հնչում, իսկ ժամանակի և տարածության մեջ վաղուց էր մեռել:

Նա սարսուռաց և գլուխը նորից հակեց: Նրա ամբողջ էյությունը համակեց այն ծանր և անհասկանալի զգացումը, վոր մի քանի անգամ մինչև այդ դրդի պես անցել և փշաքաղել էր նրա վողջ գիտակցությունը: Այդ զգացումը անբացատրելի յեւ, գուցե ծածաղելի՝ իր անհեթեթությունը: Նրան թվում էր, վոր 4 տարվա բացակայությունից հետո իր հայրենիքը, չքնաղ Վրաստանը, ինչ վոր մոգական գավաղանով անհետացել էր: Թվում էր թե ուրիշ էր այն քաղաքը, ուր նա անց էր կացրել իր վողջ կյանքը, ուրիշ այն բազմությունը, վորի բարբառն ու ժխորը միշտ շրջապատել էյին նրան և այն ժամանակ նրան թվում էր, վոր անց են նաև հանդիպակած լեռները, անց և պղտոր Գուրը, վորը լուռ և մտախոհ անցնում էր կամրջների տակով, շրջակա անցուղարձին անտարբեր և անուշադիր:

Հայրենիքը վոտ դնելուց ի վեր, մի քանի անգամ այդ ոտաբոտի զգացումը վողողել էր նրա սիրտը, բայց վոչ մի անգամ նա այդքան խորունկ և իրական կերպով չէր ապրել դրանով:

— Մենք յերկրին մոռացանք և յերկիրը մեզ, — ասես յեղբարիակեց նա իր մտքերը և նորից նայեց իր շուրջը, հայացքը անմիտ կերպով հածեց անկյունից-անկյուն և ապա հոգնած, ճակատը դնելով ժանդոտ վանդակաձողին, հայացքը հառեց դրսի ժայռեղեն զանգվածին:

Այսպես նա յերկար մնաց...

ՄԻՋՏԵՐԻԱՆԵՐ

Դրսում յերեկոյան աղջամուղջն էր խտանում, իսկ այստեղ՝ կամերում արդեն մութն էր: Միայն բանդապահի վարժ և խուզարկու աչքը կարող էր նկատել ծղնոտի անկողնուն անշարժ ցցված այն կերպարանքը, վորը կծկվել էր ու յերկատակվել:

— Կերեք, — ասաց նա կարճ և դուրս գնաց:

Քիչ հետո առաստաղին ամրացրած և յերկաթալարով ցանցապատ ելիտրալամպը վառվեց և մի աղոտ վայելով, վողողեց բանտի ընդհանուր քարակուռ գորշությունը:

Բանտարկյալը զգվանքի մի արտահայտությունը դեն հրեց երեն բերած իրիկնաճաշը և ձգվեց ծղնոտին:

Յեթե նա կարողանար քնել, կամ գոնե նիւրհել, հանգստացնել իր լարված ջւերը, — այդ հիանալի կլիներ: Այդ իսկական փրկություն կլիներ, վորովհետև հանգստացած և թարմացած ուղեղով նա կկարողանար ճիշտ կերպով ճանաչել և հասկանալ իր դրությունը և միջոցներ փնտռել այս վորջից, այս մութ թակարդից դուրս պրծնելու: Իսկ հիմա ամեն ինչ խառն է, ինչպես զառանցանք: Ընդհանրապես մի վայրենի, մի բարբարոսական իմաստ կա այս բանտ կոչված բնում:

Նա վեր թռավ տեղից և սկսեց արագ յետ ու առաջ քայլել, շփել ճակատը...

Չլինի՞ թե ինքը արդեն կորցրել է հոգեկան հավասարակշռությունը: Բայց չէ՞ վոր ինքը ընդամենը չորս տարի առաջ նույն այս վորջում հարյուրներ և շրթայակապ վոտներով արգելափակել... Իսկ հետո դուրս բերել և... այնտեղ կողքի մոայլասես ապառաժներից գոյացած փոքրիկ բացատում՝ գնդակի տվել:

Ավելի լավ է մտածել այդ մասին:

Ինչպե՞ս... նա գնդակի յե տվել նրանց, կարմիրներին... Յեվ հիմա ընկել է նրանց ձեռքում: Միթե սա ամեն ինչ չի ասում:

Ինչու նա մինչև այժմ այդ մասին գլխի չէր ընկել: Միթե ցերեկվա լույսի պես պարզ չի իր վախճանը:

Ի՞նչ. նա մեռնելու յե:

Վախկոտ, վողորմելի փոքրոգի: Վորտեղից են գալիս այս մահվան նախազգացումները:

Նա կանգնել եր նորից իր զնդանի մեջտեղում, աղոտ ելեկտրալույսի տակ, գլուխը յետ ձգած, մատները ջրածգորեն սեղմած ատամներին: Նա կարծես ուզում եր խեղդել ճիւղ, զսպել իր ներքին աղմուկը: Դիչ հետո նրա վողջ ձգված կերպարանքը մերկացավ, և նա գլխահակ ու դանդաղ, մտածության ծանր բռնի տակ, մոտեցավ իր ծղնոտե անկողնուն և նստեց: Արմունկները հենելով ծնկներին և գլուխը ձեռներին մեջ առնելով, նա սկսեց վրտները համաչափ շարժել, կարծես կամենալով իր մոտքերը վորոշ չափի և օրթմի մեջ դնել:

Ճիշտն ասած առայժմ սարսափելի վոչինչ չկա: Իհարկե նրան բոլորակները վոչ կխնայեն, վոչ կխղճան, բայց այդ չի, վոր պիտի վորոշի իր բախտը: Նախ՝ պիտի աշխատել փախուստը կազմակերպել, — կաշառք, դես-դեն, — նա լավ գիտի այդ ճանապարհները, հետո... Ապստամբությունը... Հեղաշրջումը... ամենագլխավորը: Այդ ամենից ավելի հաստատ և ապահովը ե: Բայց ուրիշ միջոց ել կա: Իր փեսին կխնդրի... Մի կերպ... Ինչ արած: Ձե՛ վոր նա իրեն պարտական և շատ բանով: Հիմի հերթը նրանն և պարտահատույց լինելու: Ասենք նա այնպիսի վախկոտն և վոր... բայց և այնպես, ինչքան չլինի իր փեսեն ե, — Անդրյուշը: Մի ժամանակ իրար հետ ինչեք են արել Պետերբուրգում ուսանելիս: Մնդրյա՛շը... Կալաձեն: Նա ինչքան չլինի, — աչքի ընկնող խորհրդային գործիչ ե, կապեր ունի...

Լույսը հանգեց, շուրջը ամեն ինչ լուծվեց մոռյալ անթափանց խավարին: Ուր անհետանում են գույները, այնտեղ հարություն են առնում ձայներն ու հնչյունները և բանտարկյալը զնդանի խավարում լսում եր ներքե, խորը ձորում դալալող ջրերի կարկաչը, վորոնք այդ բաց ազատության մեջ, ամառվա աստղազարդ յերկնքի տակ, իրենց թափ առած գվարթ վազքով, հիշեցնում եյին իրեն ազատության գեղեցկությունը:

Ջրերի աղմուկի որորի տակ նա վերջապես նիւնեց:

Առավոտյան զգուշորեն բացվող դռան զնգոցը նրան մի վայրկյան արթնացրեց, ավելի շուտ սթափեցրեց իր նիւնեց. նա վոչինչ չնկատեց շուրջը, և չհասկացավ նույնիսկ թե ուր ե ինքը, — շուրջը դեռ ևս տիրում եր լոին կիսախավար: Ձգալով ծանր հոգնություն իր վողջ մարմնում և ինչ-վոր մշուշ իր գլխում, նա հասկացավ վոր պետք ե քնել և լավ քնել: Բայց նա չեր կարողանում լավ քնել: Նրա նիւնը շատ անհանգիստ եր և աղմկոտ: Նրա դեմքը մերթնդմերթ աղավաղվում եր ինչ-վոր ներքին, անբացատրելի զգացմունքների ալիքից:

... Ահա նա մոտեցավ վանդակապատ լուսամուտին: Նա հուժկու ձեռներով ցնցեց յերկաթե պիրկ հագցրած վանդակապատը և... հիանալի բան... բոլոր յերկաթե ձողերը փթած փայտերի պես կոտորվեցին: Լուսամուտը բաց ե... Այդ յերևի յերազ կլինի, թե չե ինչպես կարող եր նա ջարդել յերկաթը: Բայց դուցե յերազ չի: Ախր յերկաթները ժանգոտ եյին և կարող եյին հեշտություն բեկեկվել:

Յերազ ե թե վոչ, — նա հիմա կիմանա: Պիտի բարձրանալ, այ, հասնել լուսամուտի գոգին և ապա ցած մագլցել: Նա ուզում ե բարձրանալ, բայց վրտները ծանր են, ճիգ ե գործ դնում, բայց վրտները չեն հնազանդվում: Սա ինչ բան ե: Նա կատաղում ե իր թուլության դեմ. — պիտի բարձրանալ ապա...

Սթափվեց և վեր թռավ քրտնքում խաշված: Յերազ եր: Վանդակապատը իր տեղումն եր և իր ամրակուռ գծերով առավոտյան կապուտակ յերկնքի մի կտորը նա բաժանել եր 12 հավասար քառանկյունների: Նա սկսեց հաշվել նրանց վերից վար և աջից ձախ և անգիտակցաբար կրկնեց — «տասներկու»:

Բայց դեռ ամեն ինչ կորած չե: Դեռ կա մի հույս: Ախր նա մինչև հիմա չի յել փորձել այդ յերկաթների ամրությունը: Դուցե այդ մղձավանջային յերազը մի ներշնչում եր վերուստ արված, ինչպես այն հին վրացական ավանդության մեջ... Սուրբ Գեվորգի մասին...

Պետք եր մոտենալ և ամբողջ ուժով ցնցել վանդակապատը, բայց նա չեր համարձակվում այդ անել: — Իսկ յերթե

հանկարծ վռնիչ դուրս չգա, իսկ յեթե հանկարծ դա մի գատարկամիտ յերեւոյ լինի, մի ծաղր իր դեմ... Ավելի լավ ես սպասել: Սպասել. — այդ ավելի ծիծաղելի յես Ուրեմն նա իսկապէս հույս ունի իր յերազի վրա: Հիմար, հիմար յերեւիս:

Նա վեր թռավ տեղից, թեւերը պարզեց դեպի լուսամուտի ձողերը:

— Զրը՛նգ... Դուռն եր. նա վախեցած ձեռները իջեցրեց և յետ դարձավ, կարծես բռնված մի հանցանքում:

Բանդապահն եր. նա բերում եր իրա առավոտյան նախաճաշը:

— Հը՞... Ձեռ կերել, համով չե՞ր, — մըթմըթաց նա հավաքելով յերեկոյան բերած ճաշը, վորն անձեռնամխելի յեր քնացել: — Մեղ մոտ ես ե, — ուզում ես կեր, չես ուզում հե՛յ, — շարունակեց նա և մի քննող հայացքով դիտելով իր բանտարկյալին, դուրս գնաց կրկնելով... — չես ուզում հե՛յ...

Հենց վոր նորից զընգաց փակվող դուռը, նա դողդոջուն թեւերը պարզեց դեպի լուսամուտը, բռնեց կողքի յերկու ձողերից և իր ամբողջ կարողութեամբ ցնցեց յերկաթե ծանր վանդակապատը...

ՆԱ ԽՈՏԱՃԱՐԱԿ ԵՐ

Մեղանում դեռ կան այնպիսի միամիտ ազուններ, վորոնք կարմիրներին հիմարների տեղ են դնում:

(Սպիտակների մէ՛լ լռագրեց).

Ժամեր անցան, յերբ նորից աղմուկով դուռը շառաչեց և բանտապահը յերկու սպառազինված զինվորներին հետ ներս մտավ:

— Հարցաքննութեան:

Նա մեքենաբար վեր կացավ ծնողտի անկողնուց, վորի վրա նա յերկար հեացել եր: Հարցաքննութեան: Նա այդ մասին իսկի չեր մտածել: Զարմանալի յե թե ինչու: Միթե չգիտեր վոր դա կատարվում ե միշտ և ամենուր:

Ասենք նա իր ժամանակին, շատ ել հաշվի չեր նստել այդ ձևականութեան հետ: Ինչ հարցաքննութեան այն բոյլ-

շերկներին, վորոնք գիշերով հարձակվեցին քաղաքային վարչութեան և կամենդատուրայի վրա:

Իսկ հիմա՞ հարցաքննութեան: Նա լավ գիտի, վոր ամեն մի աղնիվ քաղաքական հանցավոր, նման դեպքերում պահպանում ե անդամաճան լուրջուն և պատասխանում ե միայն «չգիտեմ»: Ինքը նույնպես այլ կերպ չի կարող վարվել, թեպետ... ով գիտի դուցե դա անհեռատեսութուն լինի: Նրանք վայրենի մարդիկ են և կարող են առանց յերկարացնելու զնդակի տալ իրեն: Դուցե լավ կլինի ավելի խոհեմ վարվել:

— Դե շուտ. ինչ եք կորցրել, — ինչ եք ման գալիս:

— Յես... գլխարկս...

— Ձեզ բերին առանց գլխարկի, — պատասխանեց բանտապահը կծու հեզնութեամբ:

— Առանց գլխարկի յեյ յուր կգնաս. առաջ ընկիր:

Այս կոշտ և կտրուկ տոնը նրան սաստիկ ջղայնացնում ե:

— Միևնույն ե, վռնիչ չեմ ապելու, վռնիչ չգիտեմ, — ասում ե նա, ատելութեամբ լի հայացքով չափելով իր խոսակցին:

Զինվորը քմիծաղ տալով ապա մոտենալով նրան, առաջ հրեց ասելով.

— Այդ մասին կասես այնտեղ, ուր վոր հարկն ե, — հանդա-

Դուրս յեկան հսկայական բանտի կիսախավար քարակուռ միջանցքը, վորը նեղ եր ու յերկարաձիգ և իր բազմաթիվ դռների խորշերով սաստկացնում եր բանտային ընդհանուր մոայլը:

Հարցաքննողները յերեքն էյին: Նրանցից յերկուսը յերևում եր վոր վրացիներ էյին, յերկուսն ել քաղաքացիական զգեստներով, մյուսը, — զինվորական զգեստով և շեկ ուս եր: Բանտարկյալը նրա վրա հռեց իր աչքերը և նրան թվաց, թե գլխավոր վտանգը նրանից ե գալու:

Նրան նստեցրին կարմիր մահուդով ծածկված սեղանից տառաձ հեռավորութեան վրա: Նրա ներս բերելը վոչ մի առանձին տպավորութեան չթողեց հարցաքննիչ կողմագիտյի վրա: Նրանք ցած ձայնով իրար հետ խոսում էյին և խորհրդակցում:

— Չե, պիտի սկսել, թե չե չենք հասցնի ետուր։ Ահագին գործեր են կիտվել, — ասաց սև բլուզով, ոճիքի կոճակներն արձակ մի քննիչը դիմելով մյուսին, — վորը շարունակ կարգի յեր բերում իր մեծ հաստ բեխերը և մերթ ընդ-մերթ ձեռքը մեքենաբար տանում եր սեղանին դրած գանգին, առանց իհարկե զանգահարելու։

«Նախագահը կլինի» մտածեց բանտարկյալը սրտի դողոցով, լավ վոր վրացի յե։

— Ասում եմ քիչ ել սպասենք՝ Սանդրոն գա, — պատասխանեց նա նորից ձեռքը վերցնելով դանդը։

— Դե տեսնում ես վոր եկողը չի։ Վորի՞ն հասնի։ Ասա վոր մենք սկսում ենք, — գալու յե՞ գա, — ենպես չի, դարձավ նա դեպի ռուս զինվորականը ռուսերեն, — սկսենք մինչև Սանդրոն կգա։

— А ЧТО-Ж! յեղավ նրա կարճ պատասխանը։

— Լավ, մեկ ել զանգահարեմ, — ասաց դանդը դեն տանելով խոսակիցը և սկսեց պատեցնել ավտոմատի շրջանակը։

— Սանդրոն? ես չեղավ ե։ Սաքավելու գործն ենք սկսում, շուտ արա յեկ, վա՛հ... Ախր չենք հասցնի յե... են վախտը կսկսենք մինչև գաս... տղերքն են ասում։ Լավ, — նա դարձավ դեպի կոլլեգաները և ասաց, — սկսենք։ Ապա դանդը տվեց։ Ներս մտավ անշուք արտաքինով մի զինվորական, ձեռքին դեռ թաց գրիչը։

— Սկսում ենք, — թուղթ վերգրու, նստիր։

Սկսվեց յերկարատև մի ընթերցում, — կազմված նախնական հարցաքննության հիման վրա։ Սաքավելին սարսափով եր լսում այդ բոլորը։ Նա նոր հասկացավ, վոր հիմարաբար շատ բան ե ասել քննիչին։ Ընթերցումը ավարտվելուց հետո կոլլեգաները, նորից սկսեցին փոխանակվել իրար հետ մի քանի շուկներով։ Նույն բոպեյին յերեքն ել դարձան դեպի պատահանը։ Դրսում լավեց ինչ վոր մոտոռի հախուռն մի ժխոր և փոշու հսկայական ամպի մեջ կորած մի մոտոռ, նույն վայրկյանում մտավ բերդի բակը։

— Սանդրոն ե, — յեկավ, — շնչացին կոլլեգաները, դուռը թափով բացվեց և քրտինքի մեջ կորած, կարմրատակած մի մարդ ներս մտավ։ Տիրող ընդհանուր լուռության, զինվորա-

կան խստիվ լրջության և ընդհանուր լուռության մեջ նրա յերևալը այնքան անսպասելի յեր, ինչքան անամպ յերկնքում կայծակի փայլատակումը։ Նա մոտեցավ վոտքի կանգնած ընկերներին և զույգ ձեռներով սկսեց նրանց ձեռները սեղմել։ Աթոռները իրար խռնվեցին, դանդը դեպի նրան զվարթ աղմուկով, զինվորականը չկարողացավ իր ծիծաղը զսպել և ակամա հիշեց կովկասցիների տաքարյունությունը և տեմպերամենտի մասին տարածված բազմաթիվ ասացվածքները, վորոնք նա մի ամիս առաջ լսում եր Մոսկվայում, — այստեղ գործուղվելու նախորդակին։ Ժպտացին նաև մյուս յերկուսը, կարծես ասելով նրան. «տեսնում ես մեր Սանդրոնին»։

Ընդհանուր աղմուկի մեջ վոչ-վոք չնկատեց այն խնդակցությունը, վորը վառվեց Սաքավելու դեմքին։ — Ախր դա Սանդրոն եր, իր դպրոցական նստարանի ընկերը, — այն ել ինչպիսի ընկեր, նա սկսեց լարել իր հիշողությունը և փրնտրել այնպիսի դեպքեր, վորոնք հաստատելին նրա և Սանդրոյի անցյալում յեղած արտակարգ մոտեմուծյունը։ Ինչպես չե, — ախր դա են Սանդրոն ե, վորը յերկու անգամ պաշտպանեց նրան իր դպրոցական թշնամիների ծեծից, — նա հիշեց նաև ինչ վոր աղջկա, սիրահարություն պատմություն, կապված իր թե՞ նրա հետ։ Բայց մի բան պարզ եր, վոր Սանդրոն իրեն նվիրված ընկեր եր, նման այն մարդկանց, վորոնց մասին նա սիրում եր հետագա տարիներում պարծանքով ասել, կրկնելով իր հոր՝ կնյաղ Սաքավելու խոսքերը։

«Ինչ համար վոր ասեմ — ջուրն ընկի՞ ջուրը կընկնի»։

Այո, դա հենց նույն Սանդրոն եր։ Արդեն տասնեհինգ ձիգ տարիներ չե՞ր տեսել նրան։ Նա չավարտեց դպրոցը, մտավ ինչվոր գործարան, ապա նա իմացավ նրա բոյլշևիկ լինելու մասին 20 թվին ինչվոր մեկից... ումից արդյոք։ Այս, հա, նա ամեն ինչ հիշում ե... քույրը...

Հարցաքննության վերսկսումը ընդհատեց նրա մըտքերի թելը։

— Ո՞ւմ հետ տեսակցեցիք դուք այստեղ գալուց անմիջապես հետո, — հարցրեց խիստ ձայնով նախագահը. զույգ ձեռները դեպի բեխերը տանելով։

— Քաղաքական գործերով... վոչ մեկի հետ, իսկ այնպես... Մի տիկնոջ մոտ, ծանոթի... հետաքրքիր չի ձեռք:

— Ի հարկե, ի հարկե, — ուրախ գլխով արավ Սանդրոն միշտ ժպտալից և գվարթ, մի քիչ թեք նայելով նրա վրա:

— Գործով վոչ վոքի հետ, Հաստատում եմ:

— Այո:

— Իսկ Բաթումում:

— Նույնպես... Աննշան ծանոթների հետ միայն...

— Բաթումից ուղիղ այստեղ յեկաք, վոչ մի տեղ չիջած:

— Վոչ, Ուղիղ յեկա:

— Ում կողմից ուղարկվեցիք դուք արտասահմանում:

— Հարցը շփոթեցրեց նրան. քիչ լռությունից հետո նա պատասխանեց.

— Ինչ վոչ վոք չեք կարող ուղարկել: Յես ինքս յեկա:

— Նպատակը, — վրա տվեց Սանդրոն:

— Նպատակը... ընհանրապես... ծանոթանալ...

— Նա մի քանի անգամ շեշտել է նախնական ցուցմունքներում և այստեղ ել պնդում է, վոր յեկել է բացառապես ծանոթանալու Վրաստանի ներկա վիճակի հետ:

— Այս այդպես, — հարցրեց Սանդրոն իր լայն աչքերը անմեղ հարցասիրությամբ հանելով նրա վրա:

— Այո. բացառապես ծանոթանալու համար, — պատասխանեց մեղադրյալը սիրտ առնելով այդ տոնից, Հասկանալի բան է: Այստեղ կտրված յերկրից մենք չեյինք կարող իմանալ ինչ է կատարվում հայրենիքում:

— Բայց չե՞ վոր դուք շաքաթը մի անգամ ձեր որդանում մանրամասն տեղեկագրեր եյիք տպագրվում «հավաստի աղբյուրներէց», — ինչպես գրում էյիք դուք, — հարցրեց մինչ այդ լռող անհամբեր կուլեգան, վորը ամբողջ հարցաքննություն ընթացքում այնպիսի վրդովմունքի մեջ եր գգում իրեն, վոր արձակել եր բլուզի բոլոր կոճակները:

— Յես ժուրնալիստ չեմ, վոչ ել խմբագիր:

— Ի՞նչ պրոֆեսիայի տեր լաք, — հարցրեց նորից զինվորականը:

— Ձերվորական եմ:

— Այս այդպես, — հանկարծակի վրա տվեց Սանդրոն, — յերևի ավարտել եք վորեն ուղմական ակադեմիա:

— Վոչ. ուղմական վորեն կրթություն չեմ ստացել:

— Փրանսիայումն ել:

— Նույնպես և Փրանսիայում... վորքան հիշում եմ...

Ա-ա! — Ձեզ Սանդրոն, — զարմանալի սուտիկ լրագրներ ունեք դուք: Նրանցից մեկում յես կարդացի այն մասին, վոր դուք սպիտակ-գվարդիականների կադմակերպած ուղմական ակադեմիայի ինչ-վոր հանդեսում, վորպես...

— Հա, հիշում եմ... դա պարզապես թյուրիմացություն եր: Ռեկլամի նպատակով եր արված:

Այսպես մի փոքր ել շարունակվեց հարցաքննությունը, և մեղադրյալը առաջ եր գնում հարցերի տարալի տակ, ամեն ինչ բացասելու ճանապարհով, մինչև վոր հարցերն ընդհատվեցին Սանդրոյի միջամտությամբ:

— Խնդիրը պարզ է, պետք է ընդհատել հարցաքննությունը: Հետո բարձրանալով, նշան ավեց մեղադրյալին դուրս տանել, ապա թափով հանելով և դեն նետելով կաշվե բաճկոնը, նա նորից նստեց:

Սկսվեց խորհրդակցությունը:

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

— Ի՞նչ կասեք սրան, — հարցրեց Սանդրոն, փորձող հայացքով զննելով ընկերներին:

— Շան պես չըմեղանում է ամեն բանում, — կարծում է թե խաբվող գիմնազիստական եր...

— Պետք եր հարցը պարզ դնել, — կամ անկեղծ խոստովանիլ արածներդ և իմացածիդ մասին, կամ յեթե չե՞ գնդակահարելու յենք, — վրա բերեց տաքարյուն կուլեգան, վեր կենալով տեղից և վրդովված ման գալով:

— Գնդակահարելու միշտ ժամանակ կունենանք, — ասաց զինվորականը, մտադրազ հայաքը հառած սեղանին: Գլխավոր խնդիրը հիմա կայանում է նրան ոգտագործելու մեջ: Դա իմ կարծիքն է. դու ինչ ես կարծում Սանդրոն...

— Կարտաբլանդ. համաձայն եմ քեզ հետ: Այ, ես որ մինչև եստեղ դալս գբաղված եյի յերկու ուրիշ եսպիսի պտուղներով: Ելի եսպես ուզում են ոյիններ խաղալ: Յես ել հավատալու յեմ տալիս, ասում եմ թող փչեն, ինչքան ֆանտազիաները զու ե տալիս: Սրանք իրենց թերթերում ենք քան սուտ են թխել, վոր վերջը իրենք ել են սկսել հավատալ իրենց փչոցներին: Կարծել են, թե են ե, հենց վոր վոտքը ցամաքը դնեն Ազգային գվարդիան կազմ ու պատրաստ, ավինների ուժով իրենց իշխանության գլուխը կշնի:

— Նապոլեոնի դափնիները նրանց հանգիստ չեն տալիս:

— Հա-հա. իսկը Նապոլեոններ են յերևակայել իրենց. յես պատմությունը քիչ գիտեմ, բայց լսել եմ, վոր եզ շան վորդին Ֆրանսիա վոտ դնելու պես կարողանում ե նորից համախմբել իր ուժերը և վերահռչակվել կայսր:

— Հարյուր որով:

— Հա. բայց յես կարծում եմ, վոր 100 ժամով ել նրանց շարժմանը հանդուրժել — հանցավոր թուլություն կլինի: Նրանց ուժերը չնչին են, իսկ միակ ապավենը անասիկ լեռներն ու ծերպերը: Տեղական կազմակերպությունները թույլ են յեղել և չեն կարողացել վոչ մի դիմադրություն ցույց տալ, — այդ բավական չի, խուճապ են ստեղծել և սկսել տարածել ամեն տեսակի չափազանցած լուրեր: Առավոտյան հեռագիրները արդեն տալիս են միանգամայն նպաստավոր հաղորդագրություններ: Ո գուցե այսօր տեղումը կլինի և կսկսի իր գործը: Առաջադրված ե ամենակարճ և հարվածային ձևով ջախջախել և լիկվիդացիայի յենթարկել շարժումը, վորովհետև ձգձգումը կարող ե ուժ տալ նոր պրովակացիաների և խռովությունների ուրիշ գյուղերում: Ընդամենը յերեսուն ժամ հազիվ ե անցել, բայց արդեն քաղքենիությունը խոսում ե ել անգլիական անրոպլանների, ել ֆրանսիական ոգային եսկադրիլայի մասին: Գլխիս բռնվել են մի քանի ուսանողներ, վորոնք ուզեցել են պրովակացիոն Բուլգիկներ տպագրել և տարածել: Հանաք չի. մարդիկ ունալ հույսեր են կալում այս շարժման հետ... Հա. ասելս ի՞նչ ե: Են, վոր ես բռնվածներին պիտի թափ տալ ենք, մինչև վոր նրանք ամեն ինչ խոստովանվեն և

մեղադիր դան: Այ, ընչեր Սոկրուվը մի հարց տվեց — «ուժից եք ուղարկված այստեղ»: Գլուխս կտամ, յեթե եզ շունը ֆրանսիական ու բրիտանական հրամանատարություններից հանձնարարություններ ու հրահանգներ չունի: Եզ բոլորը ջրի յերեսը պիտի հանել և դա կունենա մեծ քաղաքական նշանակություն: Իսկույն կերևա, վոր «Ազատ Վրաստանի» հերոսները անտանտայից վարձված ագենտներ են: Ել դրանից հետո քաղքենիների վոռնոցը այն մասին, վոր բոյլշիկները նոր գաղանություններ են կատարում, նոր վրացի հերոսներ են գնդակում, — քու գրոշ չի արժենա:

— Եզ բոլորը լավ ես ասում, — տիրող լուրերից հետո ասաց մեկը — բայց վոնց ես դու պատկերացնում եզ ջրի յերես հանելը, քանի վոր ես սրիկան սիմուլյանտություն ե անում և վոչինչ չի ուզում խոստովանվել:

— Համբերիր... կխոստովանվի, հենց վոր հասկանա, թե ինքը ինչ պայմաններում ե գտնվում և ովքեր են այն ուժերը, վորոնց վրա նա հենվել ե կամենում: Եստեղից ել պիտի բռնեցնել:

ԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿ...

...Ժամանակը յերեքս իրա դեմ ուրիշ եր

նա քծնում եր նրան ու հաճոյանում...

...Հավատարիմ այն շանն այժմ ինչպե՞ս չհիշեր նրան, վոր տալիս ենք ժամանակ անուն:

Նա թեթևացած, խոր շունչ քաշեց և մի նուրբ ժպիտով ճամբու դրեց յերկու գին՝ լորներին: Զնդանի անհրապույր մուսյլը ասես չքացել եր: Արևի մի փոքրիկ և նեղ շեղձ նետվել եր ամբողջ հատակով: Նա սկսեց այդ շեղձով յետ ու առաջ անել, մերթ ընդ մերթ կլոցած աչքերով դիտելով արևը: Կյանքում առաջին անգամ նա կարոտ գրաց դեպի արևը, քանի վոր առաջին անգամ գրկվել եր նրանից:

Այդ առաջին զրկանքը պետք ե վոր վերջինը լինի: Այդ հիմա անկասկած ե: Նրա նուրբ և մի փոքր անթափանց ժպիտը կամաց-կամաց լայնացավ և վողողեց ամբողջ դեմքը: Մի րոպե ու բռններն անգամ դրանից աճեցին և բարձրա-

ցան: Այդ դոհ, ինքնալստան կնյաղի լպիրշ ծաղրն եր՝ հայտնի չի թե ում հասցելին: Քիչ հետո նրա ուսերն ու բեխերը տենդորեն ցնցվում էին ինչ վոր մանր դողոցով:

— Խի-խի-խի-խի... Զսպված ծիծաղը գալարում եր նրան: Հրաշալի չէ: Ամեն ինչ պարզ, հասարակ. վեր ե կացել, ուղղակի յեկել այստեղ ծանոթանալու, իսկական կացությունը իմանալու, իսկ յեթե հավանի՝ նաև մնալու համար: Այնքան համոզեցուցիչ ե տրամաբանական:

Դե ուրիշ կերպ կարող եր լինել: Իսկ նա հիմարը յերեկ գիշերը... Յի... ընդհանրապես ինչ քան ե մահվան սարսափը: Կանացի նվաստացուցիչ մի զգացում, — անառնական մի ընտել: Իսկ ղինվորականը, այն ել իր նմանը, կարող ե միթե ունենալ այդ զգացումը: Ժամդ հասել ե՝ մեռիւր հերոսի պես, իշխանի պես՝ կամ թեկուզ սոցիալիստի պես: Քիչ են յեղել հերոսական մահով ընկած սոցիալիստներ:

Նա ուղեց հիշել մի քանի անուններ, բայց դրա փոխարեն հիշեց, վոր իր հիշողությունն ել բանի պետք չի ե ապա իսկույն հիշեց իր փեսին, վորը անշուշտ պետք ե այցելեր իրեն, բայց դեռ չկար:

Յերեկ նա տմբողջ հույսը դրել եր նրա՝ Անդրյուշի վրա: Միանգամայն իզուր: Իր հույսը ինքն ե ե իր առողջ դատողությունը, վորով կարողացավ այդքան հաջող դուրս պրծնել հարցաքննությունից: Մնացածը հեշտ ե: Ինքը հայտնի ազգային գործիչ, սոցիալիստ, նույնիսկ II ինտերնացիոնալի կողմից վորոշ հանձնարարություններով ե գործուղագրով, — յեկել ե ծանոթանալու ընդհանուր կացության հետ: Արդյունքը: Արդյունքը բավական գոհացուցիչ ե: Պետք ե խոստովանվել, վոր բոյլշևիկները ավերելուց ե քանդելուց բացի... շինել ել գիտեն: Յերկիրը այնուամենայնիվ շնչում ե: Թեպետ ազգային կուլտուրայի ասպարիզում կան մի շարք խոշոր թերություններ... Նեւ, մի խոսքով նա հիմար բոլորովին այլ կարծիքի յե Խորհրդային Վրաստանի մասին: Պրծանք: Մնում ե հրանից հետո գործել: Գործել: Այնտեղ լեռներում ե ձերպերում համախաբովող իրենց ուժերը նշանի յեն սպասում: Կայծը կարող ե կարճ ժամանակում փերածվել մի կատաղի հրդեհի ե ճաբակել վողջ յերկիրը: Յեվ այն

ժամանակ, ինչպես այն յերբեմնի որերում նստած ապիտակ նժույգին, նա ազգային գվարդիայի հեծելազորի գլուխը կանգնած կշարժվի թիֆլիսի վրա:

Պետք եր հենց հիմնականից հեռագրել կնոջը՝ Տելլային, վոր թողնի Փարիզը ե ճամբա ընկնի: Այնտեղ, այն խայտառակ մթնոլորտում, հազար ու մի սպաներով ու ֆրանսներով շրջապատված... Թեւ, նորից նրա արյունը պղտորվում ե: Խանդը նորից հոշոտում ե նրա սիրտը:

Ինչպես հիմա նա հիշում ե իր ե Տելլայի առաջին հանդիպումները, ապա համբույրներն ու գրկախառնությունները: Շուտով դեպքերի հոսանքը նրան բարձրացրեց կյանքի բարձրացող ալիքին: Այդ շրջանում ե ահա, վոր նա ձեռք ե բերում ամբողջ քաղաքում ահաբեկ ժողովրդականություն: Նա հիշում ե Ազգային գվարդիայի կազմակերպությունը ե այն հանդեսը, վորը տեղի ունեցավ այդ առթիվ: Այդ շրջանում նա, ինչպես ե վողջ ղինվորականությունը՝ առիթ չունեցավ վորեւ պատերազմում հանդես գալու ե վորեւ հերոսական սխրագործությամբ փայլելու, բայց բոլորն ել գիտեին, վոր իր վրացի տոհմական յերակներում վառվում ե իսկական հերոսի ե ղինվորականի արյունը: Հետո նորից Տելլան: Նրանք ամուսնացան ե քաշվեցին մի առժամանակ իրենց Կախեթիայի գեղեցիկ վիլլայում: Նա գնում եր գլուխը Տելլայի գոգում ե նա գուրգուրելով նրա գեղեցիկ գանգուրները, կարդում եր նրան «Ընձենավորը»: Հետո նրանք զրուցում էին ե յերկուսն ել հաստատում էին, վոր ժամանակն ե Վրաստանին նորից վտարի յեկնել իր նախկին հզորությամբ ե փառքով: Ժամանակն ե նրանց նորից ունենալ մի ուժեղ միապետ, վոր կարողանա յերկրի սանձերն իր ձեռքը վերցնել, թե չե այդպես բանվորներին ե գյուղացիներին յերես տալով ուր կհասնեն:

Հրաշալի Տելլա! Նա դեռ այն ժամանակ արդեն գիտակցում եր, վոր այդպես գնալով յերկիրը կհասնի բոյլշևիզմին: Յեվ նրանք իրենց սրտի խորքերում թաղուն, առանց իրար ասելու, գիտեին թե ովքեր են արժանի յերկրի միապետ-միապետների լինելուն: Ով ե ասում, թե միապետությունը՝ հեռագրիմական պետական փխտեմ ե: Աշխարհի

ամենալուսավոր և հզոր պետութիւնը — Մեծ Բրիտանիան
չէ՞ վոր միապետական ե...

Հետո՞ հեռագիր. — շտապ ժամանել մայրաքաղաքը: Յեր-
կիրը ալեկոծվում էր, յերկիրը փոթորկվում էր: Դուշնիք
վոտքի յեր կանգնել, բանվորները գործադուլներ ելին կազ-
մակերպում: Սկսվեց ծանր զինվորական կյանք, ձիու վրա,
այստեղ-այնտեղ: Խնքը թեպետ անմիջականորեն չէր մաս-
նակցում տեղի ունեցող ընդհարումներին, բայց և այնպես
միշտ զգում էր կյանքի անապահովութիւնը: Նա գիտեր,
վոր իր կյանքը պետք է խնայել ավելի մեծ գործերի հա-
մար և այդ պատճառով խնդրեց միևիստորութեանը նշանա-
կել իրեն քաղաքի դարնիդոնում: Այստեղ ավելի հեշտ էր
և լի եֆֆեկտով: Այստեղ նա գլուխ բերեց բազմաթիւ մաս-
սայական ձերբակալութիւններ և գնդակահարութիւններ:

Նա սիրում էր հաճախ ներկա լինել, կամ նույնիսկ ան-
ձամբ իրագործել տալ մահվան պատիժը: Նա հիմա յեւ
լսում է իր վորոտալից ձայնը, —

— «Կըն-կիր»...

Յեւ նրանք ընկնում էին ատելութեան, վոխի, ցամառ
մի ամենի զգացմունքով...

Նա սրսիաց վողջ մարմնով:

Յեւ նա հույս ունի այս բոլորից հետո գլուխը վողջ
պրծանցնել այս տեղից...

Զարնուրելի յի: Լավ է չհիշել...

ՅԵՐԿՈՒ ՎՐԱՍՏԱՆ

Շատ տեսակի նոր Կոլումբոսների մասին է
խոսված ու գրուված, բայց ամենիկեցի Կո-
լումբոսի մասին՝ յերբեք...

...26. փոքրոգութիւն է յերկնչելը: Սրան քաղաքական
կյանք կասեն: Յերեկը — յերեկ էր, ետորը՝ ետոր: Շատ ջրեր
են հոսել են որերից, շատ բաներ փոխվել: Ո՞վ չի հաս-
կանա, վոր այն պա մաններում, վորում գործել է ինքը,
առանց արյան ու գնդակի չէր կարելի յերկիր կառավարել:
26 վոր իրենք, բոյլչեկներն եւ քիչ չկոտորեցին այն որե-

րին, յերկ իշխանութիւնն իրենց ձեռքն անցավ: Բայց յեթե
կա Պատերազմ, կա նաև Խաղաղութիւն: Հիմիկվա յերկրում
ստեղծված անդորր պայմաններում ինչ էլ լինի, նրանք չեն
հանդգնի... արյուն թափել:

Վերջապես կա հասարակական կարծիք, կա Յեւլրոպա...
սոցիալիստական ինտերնացիոնալ վերջապես:

Բայց յեթե հանկարծ նրանք, ապստամբութեան պատ-
րաստվողները սկսեն իրենց գործողութիւնները... ավելի
շուտ քան նա կկարողանա դուրս պրծնել այս զնդանից...
Յեթե նրանք արդեն սկսել են գործել... Այն ժամանակ
ամեն ինչ կորած կլինի: Ամեն ինչ կբացվի որը-ցիերեկի
պես: Նա յեկել է ապստամբական շարժումը ղեկավարելու...
Խորհրդային իշխանութեան դեմ... Նա, — բոյլչեկներին
գնդակահարող և վոչնչացնող Սաքավելին, — վորի վրա
ատամներ են կրճտացնում հարյուրավոր բոյլչեկներ ու
կոմսոմոլիստներ:

Նա յերբեք չի մոռանա իր ձերբակալութեան բոպեն,
երբ նա չեկիստների ողակում փակված, սարսափով ձեռ-
ները վեր էր բարձրացրել և հանկարծ մի վայրկյանում այն
խուլ անմարդ փողոցը ասես հեղեղվեց ամբոխով, վորը
կատաղի հայացքներով ճանապարհ էր դնում նրան: Չեկիստ-
ները յետ մղեցին իրենց ողակող ամբոխին և նույն բոպի-
յին, յերբ նրան ուղում էին դնել փակ ավտոն, — նա տեսավ,
թի ինչպես կատաղութիւնից մոլեգնած մի պատանի, 19—20
տարեկան, մերկ զաշույնը ձեռքին վրա տվեց գոռալով:

— Թողեք, յես դրա... Դրա դատաստանը մենք ենք
տեսնելու: Թողեք սամասուդ անենք...

Նա ավելի վոչինչ չտեսավ, բայց սլացող ավտոյի յետեւից
նա դեռ լսում էր — «Սաքավելի», «սամասուդ» բառերը:
Զարնուրելի յի:

Ան թե ինչու յերկիրը, իր հայրենիքը, վորը կարծում
էր թե իրե՛, գրկաբաց կընդունի, — այնքան խորթ և ոտա-
րացած է թվում իրեն, և այնքան թշնամական:

Վրաստան:

Այս բառը նրա համար շատ բարձր և նշանակալից էր:
Սակայն այդ ասելիս նա պատկերացնում էր դաւաբագեղ

հովիտներ, լեռներ ժի խաթաժուժ ու գեղեցկատեսիլ ամբողջ, վերջապես գեղեցիկ և հարազատ կովկասյան մայրաքաղաքը, իր հարուստ և սրտաբաց առատությամբ։ Հետո նաև գեղեցիկ վրացուհիներ, կամ վերջապես կառավարութեան, մինիստրներ և պատկառելի առաքյալ ժողովանիսն։

Ուրիշ կլ ինչ Վրաստան կարող եր լինել։

Բայց բանվորական այն խուլ արվարձանը, ուր նա ընկավ վորսորդից հալածված գաղանի պես, այն բանվորական մոսյալդեմ թաղը, իր հնացից կամ ծխից թրծված հայացքներով ազգաբնակչությամբ, — բաց արավ նրա առաջ մի նոր Վրաստան, մի նոր ուրիշ յերկիր, վորին նա վոչ թե խորթ եր ու ոտար... այլ թշնամի։ Նրանք, այդ բնակիչներն ել իրեն գիտեյին և ճանաչում եյին։ Ճանաչում և ատում։

Յեւ այս բոլորից հետո՝ միամտություն չի վրկություն հուսալ։

Նա նորից սկսեց կրծոտել իր մատները, կարծես ճիգ գործ գնելով իր ճիչը զսպել, ջղաձգորեն սկսեց ման գալ և մեքենաբար նորից քաշքշել իր միրուքն ու բեիները։

Այ՛ս. բեխերն ու միրուքը, վորոնք այնքան փոխել եյին նրա տեսքը, վոր իր մոտ ազգականներն անգամ նրան չեյին ճանաչում, — չփրկեցին նրան չեկիստի սուր հայացքից։

Յեւ ինչպե՞ս նրանք հոտն առան։

Ո՞վ կարող եր իրեն մատնած լինել։

„ԹԱԳԱՎՈՐԸ ԶՎԱՐՃԱՆՈՒՄ Ե“

«Բաթում հասնելով նրա առաջին գործը յեղավ ձեռք զարկել Վրաստանի տղատագրութեան մեծ գործի կազմակերպմանն ու ծավալմանը»։

(Հատված սպիտակ մամուլի մի նեկրոլոգից)

Արդեն Բաթում մ, — նա հասկացավ, վոր լավ և հաջող կերպով ծառայելը, գործի հաջողութեան առաջին պայմանն եւ Յերեկոյան մութն ընկնելու պես նա մտավ մարդաշատ

պարկը և սկսեց լռին և զգուշավոր կերպով, ավելի ամայի և յետ ընկած ծառուղիներով ման գալ։

Նա լապտերների թույլ նշույնների տակ դնում եր զբոսնողների հազուստ-կապուստը։ Դժվար եր վորեւե յեզրակացութեան գալը։ Բանվորների կամ նավակայանում աշխատողների զգեստավորումը չափազանց կոշտ և անտանելի կլինել իրա համար։ Նա յերբեք չեր կարողանա վարժվել դրանց։ Զինվորական և այլ պաշտոնական համազգեստ ձեռք բերելը չափազանց վտանգավոր եր, — նա շտապով հրաժարվեց այդ մտքից։ Առևտրական հիմնարկների և այլ տիպի մասնագետ աշխատողների զգեստավորումը չեր տարբերվում իրենից։ Նրանք բոլորն ել մաքսանենգ զգեստներ եյին հագել։

Նա արդեն վորոշեց, վոր այսպես դժվար ե վորեւե յեզրակացութեան գալ և ուզեց ամեն ինչ հետաձգել առավոտյան և վերադառնալ այն յետ ընկած հյուրանոցը, ուր նա իջել եր։

Բայց... չափազանց գեղեցիկ եր յերեկոն, մթնոլորտը չափազանց հազեցած եր ինչ-վոր քաղցր հեշտագին բուրմունքով։ Յերեկոն տողորված եր մեղկութեամբ և կրքի համր ու ցնցող դողով։ Նա հիշեց, վոր առավոտից վոչինչ չի կերել, վոր տպավորութեանների խառն ալիքը նրա ախորժակը փակել եյին։ Հիշեց, վոր նա մի քանի շաբաթ ե ինչ վոչ մի կնոջ անկողնուն չի մոտեցել, իսկ նավային ճամբորդութեանը այնքան ե տրամադրում մարդուն մարմնական հաճույքներին։

Վերցրեց մի գիշերաշրջիկ պչրուհու և մտավ մի վորջ, նրա հետ Կախեթիայի մուգ գինով մի լավ ընթրեց և վողջ գիշեր նրա գրկում հագեցրեց իր ծարավը։

...Առավոտյան, յերբ նա արթնացավ, տեսավ, վոր իր զգեստները չկան։ Գիշերային այցելուներից մեկը «սխալմամբ» հագել եր նրա տափառն ու բաճկոնը և մինչև իսկ նրա ցիլինդրը, թողնելով իրենները։

Անսկարագրելի սրտմտութեան և ամոթի զգացումով նա հագավ սրամիտ սրիկայի զգեստները և դուրս պրծավ վորջից։

„ԱՐԾԻՎՆԵՐԻ“ ԲՆՈՒՄ

Հետագայում նա շնորհակալության զգացմունքով սկսեց հիշել այդ անծանոթ գողին։ Իր գրպաններում մանր զրամից և իրերից բացի վոչինչ չկար, իսկ ձեռք բերած զգեստները մի յերջանիկ պատահականությամբ շատ հարմար յեկան նրա վրա։ Այդ զգեստներով նա նման էր մի խորհրդային ստորին կարգի ծառայողի, վորը ամենից քիչ եր ուշադրություն հրավիրում, կամ ավելի շուտ վոչ մի ուշադրություն չէր հրավիրում իր վրա։ Առանց ժամանակ կորցնելու նա բերեկվա գնացքի տոմս գնեց մինչև Ճ... կայաւրանը և վերցնելով հյուրանոցից իր իրերը, վճարելով ծառայողներին, — մեկնեց Բաթումից։ Նա հիմա հասկանում է, վոր հենց այդտեղ նա ճակատագրական սխալ բաց թողեց։ Հյուրանոցում չեյին կարող ուշադրության չառնել նրա վերազեստավորումը...

Ուշ յերեկոյան նա հասավ Ճ. կայարանը, մի կառք վարձեց և ուղևորվեց գյուղաքաղաքը։ Գիշեր, անձրև, ցեխ։ Ինչ դադրելի յերկիր է, ինչ ասիականութուն։ Իսկ այնտեղ, այն շքեղ հրավառված և սքանչելի քաղաքում մարդիկ հիմա դեռ շամպայն են քամում և ֆոքսորուտի հաճույքների եֆիրում նվազում։

Նա իջավ այն տունը, վորի հասցեն ստացել էր դեռ Ստամբուլում։ Տանուտերը մի վիթխարահասակ, պատկառելի ծերունի, մեծ հարգանքով ընդունեց նրան և առանց հարձուփորձի, կարծես ինչ-վոր նախապայմանված կարգով ցույց տվեց իր ննջարանը։ Նա խոր և յերկարատև քնեց և առավոտյան վեր կենալով իսկույն ուղևորվեց անտառը։ Նրան ուղեկցում էր տանուտերի պատանի վորդին, վորը գիտեր ամեն սար-քար այս լեռնաշխարհի լարիթինթում։

Անթիվ արահետներ ու շավիղներ փոփոխելուց և յերկարատև վերիջներից հետո նրանք հասան «Արծիֆների բուն» կոչված լեռնագագաթին։ Յեղ այս խուլ և կորած-մոլորած մի անյունից նրանք պիտի բարձրացնեյին ապստամբության դրոշը, նետեյին հրդեհի առաջին կայծը...

Բայց ավելի անհուսալի և վհատեցուցիչ եյին իրենք,

արծիֆները, հրդեհի առաջին կայծերը։ Նա այնտեղ գտավ ընդամենը հինգ հոգի։ Յերկուսը զինագործներ եյին և աշխատում եյին զենքեր կարգի բերելով, մեկը կիսապուշ մի ծերունի յեր, վորը շարունակ նստած բարձր քառաթայոին հսկում եր՝ ով է գալիս-գնում, մյուս յերկուսը զինված տղերք եյին, վիսխած որենքից, ապավինած այս Բրնում։ Սաքավելին ի հարկե արժան չհամարեց իր ով լինելը հայտնել նրանց և սկսեց հետաքրքրվել «գործից»։ Յերկու զինված յերիտասարդները իրար բերնից խուքը խելով նրան հաղորդեցին, վոր ուժերը շատ են, — «ենքան, վոր ասել չի լինի», բայց բոլորը ցրվել են գյուղերը իրենց հունձը ու կալին և հենց վոր նշան տրվի, բոլորն ել կհավաքվեն։ Մի շարաթ առաջ այստեղ է յիղել իշխան Ա...չվիլին։ Այստեղ նա հավաքել է բոլոր ուժերը և ճառ է աւել։ Նրան ձեռքի վրա «կաշատ» են արել և այլ անիմաստ մանրամասնություններ։

— Իսկ հւր է հիմա իշխանը։

— Գնաց Թիրլիզ։ Ձենքի, հրացանի ճար պիտի անի։

— Հետո պիտի պլան քաշի։

— Ի՞նչ պլան։

— Թիրլիզը գրավելու պլան։

— Թոփեր գնելու տեղերն է սարքելու։

Նա զգաց, վոր ավելի վոչինչ չի կարող իմանալ նրանցից։ Մոտեցավ զինագործներին, վորոնք խմում եյին նոր կթած այծի կաթը և լսում իրենց խոսակցությունը։

— Ձենքը ինչպես, շատ կա։

— ? ?

— Ամթ չլինի հարցնել, դուք հիվ եք։

— Այդ հետո կիմանաք։

— ? ?

— Ե՛հ, վոր եղպես է, դուք ել հետո կիմանաք։

Նա զգաց, վոր սխալ կատարեց։ Մինչև անգամ իր ծերունի գոռոզ և կամակոր հայրը վարպետների հետ, մանավանդ զինագործ վարպետների հետ հարգանքով բարևաստծու բարիյով և ձեռք թոթվելով եր գործ բռնում։ Բայց նրա սրամտությունը այնքան մեծ էր, իսկ մաղձոտ չարու-

թյունը և՛ դեպի կուսակցությունը, և՛ դեպի կոմիտեն, վորը պիտի այստեղ լինեն, բայց չկար, և՛ դեպի ամբողջ աշխարհը այնքան սաստիկ՝ վոր նա կատաղած շուռ յեկավ նրանցից և դիմեց դեպի վայրեջը, մրթմրթալով. «յես ձեզ ցույց կտամ, գարշելիներ»:

Նրա ծանր և հուսաբեկ տրամադրությունը մի փոքր բացվեց, յերբ վերադառնալով իր հյուրընկալի տունը, նա տեսավ յերկու ուսուցիչներին և գյուղխորհրդի քարտուղարին իրեն սպասելիս:

— Մի փոքր կապասեք, — յես պիտի հանգստանամ:

— Խնդրեմ, խնդրեմ... Ձերդ բարձրություն... ինչո՞ւ չես...

Նա լվացվեց, նիրհեց գահավորակում և զարթնելով նորից լվացվեց և ընդունեց գյուղխորհրդի քարտուղարին:

— Ապա ասեք, ինչպես են գործերը, բնակչությունը...

— Լավից ել լավ ե: Եդ մասին հեչ միք մտածի: Մեծ մասը մեր կողմն ե:

— Բոյլձևիկներն այս կողմերում գինվորական ուժեր ունեն:

— Չը՞թ, — չոթացրեց քարտուղարը, — քսան ձիավոր միլիցիոներ կան, — մեր կողմն են:

— Եդպես. ուրեմն ամեն ինչ կարգին ե: Մնում ե սկսել:

— Հենց եդ ե. պիտի սկսել: Քաջքշել պետք չի: Այ յեթե դուք ինձ ասեյիք, թե յերբ, վճիռը կսկսենք գործը...

— Ինչի՞դ ե պետք:

— Պետք ե... ժամանակին մի քանիսին քնեցնելու համար, — և նա մորթիլու շարժում կատարեց:

— Ովքեր են այդ մի քանիսները:

— Կուսակցության և կոմսոմոլի բջիջի քարտուղարներ և մի յերկու ուրիշ կուսակցականներ:

— Հենց եդքան:

— Շատերը կան, — ահա նրանցից պիտի սկսել:

— Հըմ... Եթե ել կանեք, բայց դեռ որ նշանակելու համար համբերեք: Դեռ ինձ պետք ե Թիֆլիս գնալ:

— Հրամանք ես. ձիշտ ե, — ծամծմեց նախադահլ: զուլս ավեց և դուրս յեկավ:

Յերկու ուսուցիչները սկսեցին հայրենասիրական զեզումներից, վրաց նոր սերնդի դաստիարակությունից և վերջացրին դպրոցի վարիչին և նրա սիրուհի ուսուցչուհու բոյլձևիկ լինելով:

— Պետք ե մաքրել մանուկ սերնդի դաստիարակության տաճարի մթնոլորտը, — վերջացրին նրանք իրենց շաղակրատությունը:

Սաքավելին լսեց նրանց մեծ համբերությամբ և սիրալիր կերպով խոստացավ, վոր դպրոցի մթնոլորտը կմաքրվի, հենց վոր յերկրի մթնոլորտը մաքրվի:

— Ի հարկե, ի հարկե, — վրա տվին նրանք: — Մենք ել զրան ենք սպասում: Յեվ նրանք խոր գլուխ տալով, «իշխան» և «ձերդ բարձրություն»-ով մեծարելով իրեն, դուրս յեկան:

— Լավ իշխանություն ե, — յես իմ հոգին: Միլիցիան՝ մեր կողմը, գյուղխորհրդի քարտուղարը՝ մեր կողմը, ուսուցիչները՝ մեր կողմը, գյուղացիները... գյուղացիները...

Բայց չե՞ վոր նա այս բոպեյին հանգչում ե գյուղացու տան հյուրասնեյակի գահավորակին...

ՍՈՒՐԲ ՇՈՒՇԱՆԿԻ ԴՈՒՍՏՐԸ

Առանց իր անձնական ապահովության մասին հոգ տանելու, նա Թիֆլիսում սկսեց կյանքի կոչել մեր ամբողջ կազմակերպությունը և 2—3 օրվա մեջ...

Ն ա լ յ ն ն ե կ ը ո լ ո գ ի ց

Թիֆլիսի իրողոցներով դանդաղ ու մի քիչ ել շվար, չորս կողմ աչքերը հածելով, անցնում եր այն ծպտյալ պարոնը, խորհրդային ստորին կարգի ծառայողի անշուք հանդերձանքով, և շարունակ ձեռքերով շփում եր իր բեխն ու միրուքը:

Նա կարծես հոտոտում եր ողը, մթնոլորտը և ուզում եր հասկանալ թե ինչ ե կատարվում իր շուրջը: Նա հաճախ, տրամվայում, թե ներքնատուն-ձաշարանում, այգու ծառուղիներում թե մայթերին, — ախանջը ուշադիր կերպով կախում եր և աշխատում եր վորսալ ամեն հնչյուն, ամեն խոսք: Գործնական և շատախոս այդ քաղաքը կարծես դիտ-

մամբ քար լռությունն եր պահում այն մասին, ինչի վերաբերյալ նա կողմնաւոր, վոր ամենքը, ամենքը ճշանդ:

Քաղաքային արտաքինոցում նրա աչքին ընկան պատի գրոտած և խժժված ինչ վոր կոլեկտիվ ստեղծագործություններ, նա մեծ հետաքրքրությամբ կարդաց և դիտեց ամբողջ տեքստն ու իլլյուստրացիոն նյութերը և բացի անսահմանորեն ցիւնիկ և փողոցային խայտառակություններից, վոչինչ չգտավ մխիթարական և սփոփիչ:

— Ինչպես են գնում գործերդ, — հարցրեց նա դիտուկ և հաստափոր տրախտինչուն, վորը հենց նոր նրա սեղանին դրեց գինին ու կանաչին:

— Ե՛հ ենպես, ելի. ապրում ենք, — վոչ լավ, վոչ վատ:

— Կոպերատիվը ասում են շատ և նեղում, հը՞:

— Նեղում ել ե, ամա մենք մեր մուշտարին ունենք, նրանք՝ իրենց:

— Ինչ կլինի ձեր հալը մի քանի տարուց հետո, թե վոր... Կոպերատիվն ասենք ուժեղացավ:

Հալքաթ մի բան կանհնք: Սոված չենք մնա: Իսկի չե կոպերատիվում պովարություն կանհնք: Ենքաններն են հիմի եղպես անում ու լավ ել փող առնում...

Յեվ ամբողջ խոսակցությունը տողորված եր յեղած կացությանը հնազանդվելու ու հարմարվելու տրամադրությամբ: «Յես ել մարդ եմ գտել ազիտացիայի յենթարկելու» մտածեց ծպտյալը և փակեց խոսակցությունը:

Յերեկոյան նա մտավ իրենց տունը և քիչ մնաց ուրախությունից ուշաթափ աներ իր պառավ մորը: Գիշերը նա անհանգիստ քնեց, յերևի նրանից, վոր մայրը շարունակ նստել եր իր սնարին և հեծեծում եր ուրախությունից:

Առավոտյան նա վորոշեց գտնել կոմիտեի անդամներից մեկն ու մեկին և գործի դրության մասին խորհրդակցել: Բայց ինչպե՞ս գտնել նրանց: Գլխավորը այն ե, վոր պետք ե ուրիշ գիշերելու տեղ գտնել: Տանը իր պառավ մոր մոտ վտանգավոր եր լ անհաճ լի: Նա նորից և նորից պիտի հարցնի կնոջ մասին և ի՞նչն ել պիտի ստի և ասի, վոր ամեն ինչ լավ ե:

Այս խոհերի մեջ միշտ հանցավոր մի մտքի պես նրա գեմն եր յեղնում փարթամ, գեղեցկակազմ մի կնոջ քնքուշ,

ներանկար գլուխը, ինչ վոր կախարդիչ գաղտնիքի խորհրդով լի: Քաղցր ու մոգիչ, ինչպես կնոջ անխոս խոստումը, ակնարկում եր նրա հայացքը իր սրտում և լցնում նրա արյան մեջ ինչ վոր քաղցր, հարբեցուցիչ գինի:

Որը նա միկ երպ սպանեց տրամվայներում և տրախտիւններում, իսկ յերբ իրիկնային աղջամուղջը իջավ, նա սեղմեց հնալուրց ու ծանոթ տան գտնգը: Դուռը բաց արավ ուս աղախինը, վորի անփույթ և կեղտոտ ղգեստավորումը վոչինչ լավ բան չեր ասում իր տիրուհու մասին:

— Տիկին Աբաշիձեն տանն ե:

Աղախինը ուշադիր դնեկով նրա արտաքինը, բացասաբար գլուխը շարժեց: Նա հասկացավ, վոր աղախինը ստում ե:

— Լավ. յես կսպասեմ՝ մինչև գա, — և փորձեց անցնել շեմքը:

— Չեմ թողնի. դուք ո՞վ եք:

Յես նրա հին ու մոտիկ բարեկամն եմ:

— Լավ... Միայն թե... համեցեք հյուրասենյակը:

Նա նստեց և սրտատրոփ սկսեց սպասել նրան, — իր յերբեմնի հանցավոր սիրո առարկա Մարիային: Նրա ամուսնուն բոլշևիկները շէ թվին գնդակեցին, և նա գիտեր, վոր կինը մինչև հիմա այրի յե մնացել: Գիտեր նաև, վոր նա ուխտ ե արել մինչև կյանքի վերջը այրի մնալ և սգալ իր ամուսնու մահը: Պարիզի վրաց բուրժուական որդանը հսկայական աղմուկ հանելով այդ գնդակահարության առթիվ, մահվան տարեդարձին այրու այդ ուխտը, հատուկ և սրտաշարժ կամենտարիաներով հրապարակեց:

Այդքան շատ եր սիրում նա իր ամուսնուն:

— Հը՛մ. այդ մասին թող իրեն, Սաքավելուն հարցվի:

Նա ամուսնուն չեւ սիրում. ինքը յերբ դեռ չեր ամուսնացել Տելլայի հետ, նրա գրկումն եր հագեցնում իր առաջին յերիտասարդության բուռն ցանկությունները: Այդ հարաբերությունները նա վերսկսեց իր ամուսնությունից մի տարի հետո, յերբ Տելլայի սառն ու ոռմանտիկ գեղեցկությունը սկսեց նրան փաղաղացն շինծու և անկրակ թվալ: Մարիան նրան գրկաբաց ընդունեց, զգալով իր հաղթանակը դեռ նորահարս և գեղեցկության համբավ վայելող Տելլայի վրա: Յեվ հիմա ահա նա...

Նա արթնացավ առավոտյան և զգաց իրեն շատ նվազած ու կարկամ: Ուղեղում ու արյան մեջ կարծես ավերակ էր մխում: Դուրս յեկավ և դրսի թարմ ոդը նրան մի փոքր սթափեցրեց: Նախաճաշելով մոտիկ կաթնատոնում, — նա հավաքեց իր մտքերը և սկսեց իրեն հայհոյել այնքան յերկար և թանկագին ժամանակ կորցնելու համար:

Բայց դա դեռ քիչ էր: Հիմա, յերբ արդեն ժամանակն էր նրան ծանոթների միջոցով պրպտել և գտնել կոմիտեյի անդամներին, — նա վոչ մի կերպ չէր կարողանում վորոշել՝ ինչից սկսել:

Նա դեռ գտնվում էր Մարիամի թովչանքների կախարհական շրջանակում: Նա արդեն հագեցրել էր իր մարմնական ցանկությունները, բայց ահա նա չի կարողանում մոռանալ այն, վոր այդ կինը 3—4 տարի իր ամուսնու վրա սզացել է և մերժել լավ և ապահով կենակցությունների բազմաթիվ առաջարկներ: Իր ուխտը նա դրժեց միայն իր սիրեցյալի գրկում, վորը միշտ էլ յեղել էր անցյալում նրա փաստական ամուսինը:

Այս բոլորը նա լսեց իրենից, Մարիայից և իր մտքում նրան համադրեց իր կնոջ, Տելլայի հետ: Վորքան բարձր ու անմատչելի յեւ մեկը, և վորքան ստորաքարշ մյուսը:

Մարիայի բարոյական կերպարանքը բարձրացավ նրա յերեակայություն մեջ և հարուցեց մի ուրիշ պայծառ ու լուսաշող կերպարանք, — հին, վաղեմի վրաց պատմության մեջ հերոսացած սուրբ Շուշանիկի պատկերը, նահատակված արքայի շիրմին սգալիս:

Վորքան կենդանի և անմահ են դեռ ազգային բարձր առաքինությունները վրացի կնոջ մեջ, այն կնոջ, վորը դեռ չի ապականվել Արևմուտքի սալոնների ախտով, — մտորում էր Սաքավելին:

Յեւ ահա այն միտքը, վոր ինքը կոչված է նորից վրդեկոչելու և իրականացնելու ազգային այդ ավանդական սրբություն դարձած առաքինությունները, — նրան լցրին գործնեյություն յեռանդով:

Պետք էր սկսել:

II ՆՐԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՍ ԵՆ՞!

... Ամէհի սովերը հետևում էր նրան, իսկ նա փախչում էր խելացնոր:

Ռուսթավելու պողոտայով իջնելիս, նրա աչքերը դեմ առ դեմ հանդիպեցին ինչ վոր փոքրիկ և սևափայլ աչքերի: Նա արագ անցնելու պատճառով չկարողացավ չափել և իմանալ թե ինչ մարդու էյին պատկանում այդ աչքերը: Նա կարող էր յետ նայել, բայց զգուշացավ: Առաջ անցավ ծանր տագնապը սրտում, շարունակ հարցնելով, — ով կարող էր լինել այդպես շեշտակի և վորոնող աչքերով անձնավորությունը: Գուցե վոչ մի անհանգստանալու պատճառ չկա, գուցե դա մի պատահական հայացք էր, վոր նա բարվոք համարեց ծովել դեպի ելեկտրոքարշի գիծը և ցատկել առաջին իսկ սլացող գծակառքում: Նա սկսեց անհանգիստ դիտել դիմացի մայթը, — վոչ վոք չտեսնով արդյոք իր այս հաջող տրյուկը: Վոչ վոք նրա աչքին չընկավ, վորի վրա կարողանար կասկած ունենալ: Բայց թափանցող և սուր աչքերով անծանոթ հայացքը նրա մտքից չէր դուրս գալիս:

Մուշտայիդի մոտ նա իջավ և սարսափով նկատեց, վոր մի ուրիշ գծակառք ընդհուպ գալիս էր իր նստած գծակառքի յետևից: Չլինի՞ թե անծանոթ ագենտը արդեն հետևում է իրեն: Բայց վոչ, շուրջ վոչ վոք չկար: Այդ նրա հիվանդոտ յերեակայություն էր նրան խաբում: Նստեց այդու նստարանին:

Նրա առջևից անցավ մեկը, կաշվե բաճկոնով և կեպի-յով: Նա շատ կուզենար նայել նրա աչքերին, — ստուգել, արդյոք նա չէր իրեն սուր հայացքով դիտողը բայց անծանոթը գնում էր զլխահակ և վոչինչ վորոշել չէր կարելի:

Վեր կացավ և քայլերը ուղղեց դեպի դուրս, փողոց: Պետք էր մինչև յերեկոն անցկացնել մի վորեն փոքրիկ տրախտիրում: Թերթավաճառի մոտով անցնելիս նրա մտքով անցավ թերթ գնել, բայց հետո մտածեց, վոր դա յել կարող է կասկած հրավիրել: Բայց հետո մի փայլուն միտք անցավ նրա մեջ:

— Հայերեն լրագիր տվեք խնդրեմ, — դիմեց նա վաճառորդին ուսեսերեն:

— Վերջն եք ուզում...

— Ը, մեկ է, բոլորը տվեք:

Ստանալով 3 անուն լրագիր, նա սկսեց գլուխը կախել նրանց վրա և առաջ անցնել: Ապա մտավ ներքնատուն — ճաշարան:

Տրախտիրու-ի իրեն խաշ պատվիրելով՝ նա սկսեց մտածել այն մասին, թե ինչպես անցկացնի որը: Ժամանակը անցնում էր սպանիչ կերպով դանդաղ և սրտմաշուկ: Րոպենները սողում էին և լցնում նրա սիրտը պղտոր մի մաղձով: Նա մի սուր կսկիծ դրաց իր կրծքի տակ, անդրադառնալով այն դառն վիճակին, վորում գտնվում էր նա: Նա, — իր յերկրի առաջավոր և ընտրյալ վորդին, նույն այդ յերկրում հալածական յեղջերվի պես, փախչում է իրեն հետապնդող հայացքից: Ի՞նչ կյանք է, ինչպես հասավ նա այստեղ:

Վերջապես միտնեց: Նա դեն շարտեց այնքան անտեղի վորքան և անհասկանալի լրագրները և դուրս սողաց այնտեղից:

Տեր-աստված... Ով է այդ կաշվե բաճկոնավոր մարդը, վորը գալիս է իր յետևից: Մութն է: Զուրկ չի լինում թե ով է, բայց նրան թվաց վոր նրա աչքերը, այն սուր և ծաղող աչքերն էին, վորոնք հանկարծ փայլատակեցին իրեն տեսնելիս, Ռուսթավելու պողոտայում: Նրան թվաց, վոր նրանք անքթիթ իրեն են դիտում: Պանրդ է: Նա ճանաչվել է: Պետք է փախչել, բայց ուր: Նա քայլերը արագացրեց և ապա նորից յետ դառավ: Չէ. իրեն հետևող չկա: Խարկանք էր, հալուցինացիա: Չէ. նա հիմա կփորձի և կստուգի: Նա շարունակեց առաջ անցնել նույն արագ քայլով և ապա խուկույն պահ մտավ միտան խորշում: Շուտով նրա մոտով անհանգիստ քայլերով և վորոնող հայացքով անցավ այդ դարհուրելի մարդու կերպարանքը:

Նա աննկատելի մնաց և ապա իսկույն դուրս գալով խորշից, յետ դարձավ ու մտավ ամառային ակումբը, խառնվելով ընդհանուր խաժամուժին: Դահլիճում դնում էր ինչ վոր ներկայացում հայերի, լեզվով: Այդ լավ է: Այստեղ նրան վոչ-վոք չի վորոնի: Վերահարկի տոմս գնելով, նա բարձրացավ վեր և կծկվեց իր տեղում:

Նա չկարողացավ սակայն յերկար նստել:

Նրան սաստիկ ջղայնացրեց ներկայացումը, վորը նոր մի գործ էր: Դա վոչ պիես էր, վոչ ոպերետ, այլ ինչ-վոր մի խառնուրդ: Այստեղ նա լսեց կովկասյան դանազան յերգեր, վորոնց խոսքերը սակայն պետք է փոխված լինեյին, վորովհետև բաղմունքունը վողջ թոքերով ծիծաղում էր: Բեմի վրա ծաղրվում էյին Վրաստանը, Հայաստանը և Ադրբեջանը: Նրան թվաց վոր ամենից ավելի աշխատել են խայտառակել Վրաստանին: Վրաստանի դերը խաղացող դերասանը հանդես էր յեկել ժորդանիայի դիմաներկով: Նա չէր կարող, առանց գարշանքի նայել այդ բոլորին և զարմանում էր, վոր թույլ են տալիս Վրաստանի մայրաքաղաքում հայերին այդքան լրբանալ:

Նա չհամբերեց և ինչ վոր հայհոյանք մրթմրթաց: Կողքին նստած մազերը կտրած մի թուխ աղջիկ նայեց նրա վրա, և ապա քաշվեց մի կողմ, ինչպես փողոցային սրիկայից: Վարագույրը իջնելիս նա իր կոպիտ վարմունքը հարթելու համար ասաց նրան ուսերեն:

— Ինչպես կարելի չե ազդություններին այդպես վիրավորել:

— Վոչ թե ազդություններին են ծաղրում, քաղաքացի, այլ բոլոր ժողովրդային, — մենշիկներին, դաշնակներին մուսավաթիստներին, — և հաղթականորեն գլուխ տալով հեռացավ, իրեն թողնելով մի ուշ մտաբերված պատասխանի հետ:

Ակումբից տուն դարձավ: Այնտեղ սպասում էր քույրը, Նինան: Համբույր, արցունք, կարոտ: Նինան արդեն 2 յերեխայի մայր է: Ամուսինը, իր յերբեմնի մոտիկ ընկեր Անդրյուշը, մենշիկի դմ էր կապը խզելուց հետո վորոշ վստահություն է վայելում և մեծ տեղ ունի համալսարանում: Նինան արցունքը աչքերում խնդրում էր նրան հեռու մնալ քաղաքականությունից, վորովհետև Չեկան վոր կա, յոթաչքանի դե է, վորտեղից ասես դուրս կհանի ամեն մի գաղտնիք, — ապա ուշադիր դնելով իրեն, նա հանկարծ խոսքը կտրեց և հարցրեց. —

— Ուր եյիր այս յերկու որը...

Մինչև նա կուղենար մի միջանկյալ պատասխանով փակել հարցը, մայրը մեջ ընկավ:

— Վորդի, զավակա, կարելի՞ յե դալ հայրենի տունը և առանց վոչինչ ասելու կորչել որերով, յես ու քույրդ հալվեցինք քեզ սպասելով:

— Ճիշտ ե, մամա, ներիր քո անառակ զավակին, — ել եղպես բանի չի լինի: Բայց հիմա յես սաստիկ քնել եմ ուզում: Թողեք ինձ հանգիստ:

Քունը խառն եր և անհանգիստ:

ԿԱՂԻ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՏՐՅՈՒԿԱՅԻՆ ՄԻ ՖԻԼՍՈՒՖ

Մյուս որը նա շատ վաղ վեր կացավ վերգեեստավորվեց վորպես ունևոր մի քաղաքացի կամ մասնագետ և մտածեց, վոր նա այսօր պիտի յերեկվա հանելուկը լուծի, — արդյոք առել են իրա հոտը թե վոչ:

Հանկարծ զանգը քաշեցին: Նա չհամարձակվեց մոտենալ դռանը: Արթնցած մայրը վեր կացավ և զգուշ մոտեցավ դուռը բանալու: Մի վայրկյանում նրա մտքով անցավ վոքորիկ պարտեզի պատով, մյուս զուգահեռ փողոցը դուրս գալու ծրագրերը:

— Հարցրու ովքեր են, — շշնջաց նա մորը:

— Ով ա եսպես առավոտ կանուխ... փնթփնթաց մայրը գոգոհ:

— Շուտ արա դուռը բաց մերս, կառավարության մարդիկ ենք:

— Ի՞նչ եք ուզում եսպես կանուխ, — նվաղած հարցրեց մայրը:

Նա ավելի վոչինչ չլսեց: Պատերով թռչելով և ձեռներն արնոտելով նա դուրս յեկավ բանուկ փողոցը և մտածեց վոր պետք ե փախչել քաղաքից դուրս: Գուցե կայարան դնալ և ծկվել Բագու կամ Յերևան: Վերջապես մի վարձու ավտո:

— Քի՛բ... Նավթի՛նդ:

Ավտոն սուրաց: Դեռ կայարանին չեր հասել. յերբ յետևից փողի հանելով յերևաց մի ուրիշ ավտո:

— Նրանք են:

— Շրջվեր առաջին փողոցով դեպի աջ, քաղաքամեջ, շուտ: Շոֆերը հասկանալով, վոր գործը բավական մութն ե, շրջեց դեկը առաջին իսկ փողոցով և գոռաց:

— Հարձուր մանեթ հենց այս բոպեյիս վոր չտա...

— Ահա — ահա: Միայն թե շուտ, — չհասնեն:

Մեքենան իր թափը արագացրեց և սաստիկ աղմուկ հանելով, անցորդներին նախազգուշացնելու համար, առաջ սուրաց կատաղի թափով: Յետևից, ավտոյի անցած նախավերջին փողոցից լսվում եր հետամտող ավտոյի սուր ու ծափող սուլը:

Ավտոն կանգնեց և շոֆերը դուռը բաց անելով գոռաց:

— Չեկայի մաշինն ե. վոչինչ անել չեմ կարող. փորձեցեք գլուխներդ ազատել տներում թագնվելով, իսկ ավելի լավը են ե, վոր հանձնվեք...

Նա դուրս թռավ և ուղեց փախչել, բայց արդեն ուշ եր:

ՍԱՐՍԱՓԵԼԻՆ ՅԵՎ ԱՆՍՊԱՍԵԼԻՆ

Մահն ե ահա կանգնել բանի կիսալույսում, ու նա կարկամել ե ասես լուսնահար:

Նա ահից հեկեկալ ու ճչալ ե ուզում,

բայց սոսկումը խորն ե և լեզուն իր համը:

Վողջ որը վոչ վոք նրան չայցելեց և սուր անձկության զգացմունքով նա սպասեց, մտորեց և վերհիշեց բոլոր դեպքերը, վորոնք փոթորկի պես յեկան, անցան ու նետեցին նրան այս քարակուռ զնդանը:

Նորից իջավ զարհուրելի գիշերը և նորից բացվեց անուրախ առավոտը: Մտքերի և մթին կասկածների կասկարայի վրա նրա ուղեղը մարմանդ խորովվում ե ու մորմոքվում:

Ի՞նչ պիտի բերի նրան այսօրը:

Իսկ բանտապետի առանձնասենյակամ զրնգացող հեռախոսի լսափողից լսվում եր այդ բոպեյին անքուն մնացած և բազմաթիվ նիստերով ու քննություններով վողջ գիշեր անցկացրած մի բոյլեկի վորոտալից կարգադրությունները:

— Հանձնեցեք եզ իգիտ Սաքավելուն այսօրվա լրագրները և նախապատրաստեցեք իմ հարցաքննությանը: Եզ-

պես: Մի բան ուսումնի ե եղ խողի ճուտը թե չե: Չե՞. Հըմ.
սիրտը բխկվիտ ե ուզում յերեք... լավ...

Բանտապահը ներս մտավ դնդանը և հազալով ասաց,
ինչպես սերտած մի դաս.

— Հիմի մեր բերդը ունի իր գրադարանը, թե կկամե-
նաք ձեզ ենտեղից գերք կարաք ստանա...

Գլխից ինչ գիրք կարող ե նա կարդալ հիմա. են ել նրանց՝
բոյլնեկները գրքերը: Բայց... Լրագլխի Ո՛, յեթե նա կարո-
ղանար լրագիր ստանալ և իմանալ ինչ ե կատարվում դուրսը,
և ինչ են գրում իր մասին... Կտան իրեն լրագիր: Պիտի
հարցնել: Չե՞. հետեղ խորամանկություն ե պետք գործ դնել:

— Ինձ բերել տվեք... ետրվա լրագրները... Ասեք վոր
շատ եմ խնդրում:

Նա սրտատրոփ սպասում եր գործի յեղին:

Քիչ հետո մի ամբողջ դաստա լրագիր նրա առաջ դրվեց:
Նա բուռն հափշտակությամբ հարձակվեց լրագրների վրա և
կարդաց, — առջևից, յետևից... վերից... վարից... Մի վայր-
կյանում ինչ վոր թումբեր փլչելով ընկան իր սրտում,
կարծես հուժկու ալիքներից, ականջները սկսեցին խշշալ:
Ինչ-վոր բան կործանվեց, հիմնահատակ յեղավ, — ուր, իր
շուրջը թե իր մեջ, — չգիտե:

Վերջացավ... կորած ե, մահ...

Նրա աչքերում դեռ հստիտորեն պարում ե տալգրական
շրիֆտը ընդունելով հսկայական չափեր:

«Հակահեղափոխական լրտեսներ... Հակահեղափոխական
կազմակերպություն... Ուզեցել են ապստամբություն բար-
ձրացնել... խղճալի ավանտյուրա... լիվիդացիայի յե յեն-
թարկված... կոմիտեյի անդամներին ձերբակալել են... Մահ
իմպերիալիզմի վարձու լակեյներին... Հեղափոխության ստոր
դահիճ Սաքավիլին բռնված ե... բանվորները պահանջում են...
Մահ... Մահ... գնդակահարություն:

ԿԱՅ ՅԵՎ ԹՈՒՅՆ

Նրան տրված խառնակ հարվածից նա բավական ուշ
սթափվեց: Գլուխը ծանրացել եր, գլուխը մազում եր: Գի-

տակցության վոչ մի նշույլ չկար նրա ուղեղում: Ամեն ինչ
ծածկված եր թանձր աղջամուղջով:

Նա անիմաստ կերպով հայացքը նետեց դեպի բացվող
դուռը և տեսնելով քրոջը, մի թույլ շարժում կատարեց դեպի
նա: Նինտն ընկավ նրա կրծքին և հեկեկաց:

— Նո՛ւ, Նինոչկա, հերիք, հերիք, — կրկնում եր նա և
ինքն ել լուռ հեկեկում եր:

— Դու քաղցած ես Պլատոն, յես քեզ ուտելիքներ եմ բերել:
Չեյին թողնում... Սանդրոյին խնդրեցի, կարգադրեց:

— Սանդրոն, — մրմնջաց նա անգիտակցաբար:

Նինան նրան կաթ տվավ, հետո շոկոլադե ու կարագով
բուտտերբրոտներ: Նա աչքերը անքթիթ հառած պատուհանի
վանդապատին, դանդաղորեն ծամում եր և կուլ տալիս պա-
տառները, խոտված մանկան պես: Արցունքները, վորոնք
փայլում եյին նրա այտերին և տալիս նրան մի խղճալի
տեսք, նա չեր ել գլխի ընկնում սրբել:

Կամաց-կամաց նրա միտքը պարզվեց և ծանր հաշմու-
թյունը, վորը նստել եր նրա վրա՝ անցավ: Նա նորից գրկեց
քրոջը և այս անգամ սրտանց ու շնորհակալությամբ լի:

— Ի՞նչպես յեկար մոտս, հոգիս:

— Մաման յերկու որ եր ճաշեր բերում, խնդրում, աղա-
չում, վոչ իրեն եյին ներս թողնում, վոչ ել կերակուրը առ-
նում: Վերջը յես գնացի Սանդրոյի մոտ... Ա՛խ, ինչ հոգի
մարդ ե: Յերենեկ բոլոր բոյլնեկները նրա պես լինեյին: Յես
ենքան սարսափելի բաներ եյի լսել նրա մասին, վոր զար-
դանդա գալիս եր մոտը գնալ: Վերջը մտածեցի՝ դե ինչ, —
Սանդրոն ե, ելի, են խեղճ տղեն, վոր որերով քաշ եր գա-
լիս իմ յետևից և սիրուց մեռնում եր ինձ համար: Միտդ ե:

— Ինչպես չե... Հիանալի տղա յեր... Քանի անգամ նա
ինձ ոգնել ե իմ դպրոցական հակառակորդներին ծեծելու
մեջ: Հա՛... Ինչ եյի ասում, — Նինոչկա, բա մարդուդ ինչի՞
չեյիր ասում... Չե՞ վոր նա կապեր ունի...

— Մատաղ, ել մի ասի: Ինչքան խնդրեցի, լացի, — վոչինչ
չոգնեց: — Վոչինչ չեմ կարող անել, — վոչինչ չեմ խառն-
վում, — ասում ե: Ննպես ել, — առանց դրա վրես խոսում

են, ծուռ աչքով են նայում վրեժս. — գիտես վոր նա զգուշ
ե պահում իրեն: Մեղադրել էի լինի:

— Ասա... Ուրեմն նա վոչինչ էի կարող անել ինձ
համար:

— Չէ Պլատոն, — մրմնջաց քույրը և զսպելով արցունք-
ները ավելացրեց, — հույսներս Սանդրոն ե: Նա դեի ու հրեշ-
տակի պես ուժեղ ե: Նրանց մեջ մեծ տեղ ունի: Վոնց վոր
ուզենա՝ գործը շուտ կտա:

— Հնա, իհարկե... Սանդրոն ինձ էի մոռանա... Եղպես, —
Անդրյուշը ձեռքերը լվանում ե... Մոռանում ե, թե յես
ինչքան եմ ոգնել նրան:

— Ասացի, եղ ել ասացի, հոգիս. վոչինչ չոգնեց: Յերե-
վում ե վոր վոչինչ էի կարա անի:

— Իսկ... ինչ են իսկի դուրսը խոսում... Ինչ են անելու
ինձ հետ, — հարց տվեց նա շատ նվաղ և խեղճ ձայնով,
բայց աչքերը շեշտակի հառեց քրոջ հայացքին, կարծես,
ախտեղ նա կկարդա իր դատավճիռը:

— Ամեն ինչ ել ասում են, ջան, — պատասխանեց քույրը
խորին զսպվածությամբ: Ասում են, վոր ամեն ինչ քեզանից
ե կախված: Վոր զղջաս ու խոստովանվես... կարող են...
ներել:

Նա ազատ շունչ քաշեց, նկատելով վոր յեղբոր հայացքը
հեռացավ իրենից, և նա իրեն չմատնեց.

— Հնա, իհարկե, բանն ել հենց դրանումն ե: Պիտի մտածել:

— Մտածիր հոգիս, հետո խորհուրդ հարցրու Սանդրո-
յից, խնդրիր... Յես ել կխնդրեմ... Անդրյուշին ել կասեմ:
Փղձուկը խեղդեց նրան, և նա հուզմունքը թագցնելու
համար նորից փաթաթվեց նրա վզին:

Յեղբայրը մեղմությամբ ազատվեց քրոջ գրկից և նրանք
մի րոպե լուռ նայեցին իրար, կարծես պատրաստվելով հրա-
ժեշտի ձեռք տալ:

— Ան... միտս յեկավ, — տեղից վեր ցատկելով և բար-
կացայտ աչքերով գոռաց Նինան, — գիտես, վոր այն լիրբը,
այն անառակը, քեզ նամակ եր գրել, վոր քեզ տամ, — ձեռ-
քեցի, դեն նետեցի:

— Ինչ անառակ, լիրբ, — և նրա հաբեկված մտքով
արագ կերպով անցավ Բաթումի պարկը, գիրուկ այն պոռ-
նիկն ու այն վորջը: — Նա գունաթափ նայեց նրա վրա:

— Չգիտես: Աբաշիձեյի դուրս յեկած կինը՝ Մարիան...

— Նինա, — կատաղած, թե՛ զայրարած գոռաց յեղբայրը:

— Հնա, հնա, — յեթե չգիտես — լսիր և ճանաչիր մարդ-
կանց: Ճիշտն ասա, նրա մոտն էլի դու այն գիշերը:

— Հետո, — մոնչաց նա:

— Հետո այն, անխելք տղա, վոր մարդուն թաղելուց մի
քանի ամիս հետո նա սկսեց արդեն մեկի հետ ապրել, վոր-
պես սիրուհի, վերջը դրան թողեց և մի ուրիշ յերկսի վոչինչ
ընկավ, իսկ ես մի տարի յե, ինչ նա իր ապրուստը ձեռք
ե բերում ամեն մի փողոցից անցնողից: Գիշերը տաս
ուրբի, — ես ե նրա բարոյականության հավատամքը: Մինչև
անգամ յերգ ե դուրս յեկել վրեն:

— Նինա, Նինա... գու՛յ բամբասանք ե, գուցե...

— Հնա-հնա-հնա-հնա... բամբասանք: Չէ Պլատոն: Հենց են
ե, ինչ վոր կա: Այ առաջ ել գիտեյի, — բան ասում էյի: —
Չէ: Դուրդ հո քեզ էի խաբի, հոգի ջան, լավ մտածի՛ կհա-
մողվես: Դու նրան դրամ տվիր:

— Հա... Դե եղ վոչինչ էի նշանակում:

— Գիտեմ, գիտեմ. թողնենք եղ: Նամակը վոր գրել եր՝
մի զզվելի կեղծավորության նմուշ եր, վերջանում եր մի
թափանցիկ ակնարկով դրամի մասին: Ընկած, փողոցային
կին, հրեշ: Թքած: Այդ թողնենք: Յես դեռ ելի կգամ մոտդ,
Պլատոն, շատ կգամ... ինչքան վոր թողնեն: Մամային ել
կասեմ, վոր քեզ միշտ ճաշ բերի: Լավ կեր, խմիր: Յեթե...
վորեն կարիք կլինի, ինձ ասա, մի բան կանեմ... ինձնից
մի քաշվի, յես քո քույրն եմ:

Յեղ ասանց թույլ տալու, վոր յեղբայրը մոտենա և գրկի
իրեն, նա դուրս փախավ զնգանից: Իսկ քարակուռ միջանց-
քում ամբողջ կրծքի ուժով զնգում եր դժբախտ քրոջ լացը:

ՄԱՇՎԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԻՄԱՍՏՈՒՅՅՈՒՆԸ

Նրան նորից պաշարեց ինչ վոր ծանր, ալկոհոլիկ անու-
թություն: Նա նորից ընկավ ծղնոտե անկողնուն և սկսեց

տնքալ ինչ-վոր տանջալիք ցալից: Ծանր, ծանր խաբեյու-
թյուն: Նա զգաց, վոր իր մեջ նորից ինչ վոր ամուր և
հաստատուն մի հիմք քանդվեց, արորելով իր տակ այնքան
նվիրական զգացմունքներ, հույսեր և հիշողություն:

Ինչպես նա չհասկացավ, ինչպես նա չզգաց:

Նրա ամբողջ սենյակի կարգ ու սարքը, մթնոլորտի ծանր
և խեղդող բուրմունքը, նրանից բուրող ինչ-վոր մեթոդիկ
արվեստականութունը... Այդ բոլորը նա այժմ միայն հիշեց
և հասկացավ: Նա հիշեց նաև, վոր մի քանի անգամ յերկու
յերեկոններն ել փողոցի դանգը քաշեցին և աղախինը, մի
քանի անգամ գաղտնի ինչ-վոր գեկուցեց նրան: Իսկ նա
հայտնեց իրեն, վոր սենյակը վարձու տալու մասին հայ-
տարարություն և տվել և այդ առթիվ են նրանց անհան-
գատացնում:

— Ահա մեր որերի սուրբ Շուշանիկը, — դառնորեն մտա-
ծեց նա, և յերկար-յերկար գեռ զարհուրելի իրականու-
թյունը ճմլում և թունավորում եր նրա սիրտը:

Նրան այդ դրությունից դուրս բերին ներս մտնող յերկու
զինվորները, վորոնք նորից կարճ կերպով, շարտեցին. —

— Հարցաքննության:

Նա մեքենաբար կարգի բերավ իրեն և առաջ ընկավ:

Հարցաքննության սենյակում վիթխարի սեղանի առաջ
նստել եր միայն այն հաղթանդամ և հաստատուն մարդը,
վորը կարծես անհաղորդ շուրջը տեղի ունեցող անցուղարձին,
ինչ վոր նշումներ եր կատարում առջև դրած ցուցակներին:
Աշխատանքը, ստ յերևույթին, պահանջում եր ուժեղ մտքի և
հիշողության լարում, վորովհետև նրա ամբողջ դեմքն ու ճա-
կատը ակոսվել էյին և ձգվել, ինչ-վոր ներքին հզոր ճիգից:

Զինվորներն ու մեղադրյալը կանգնած էյին և շունչները
պահած սպասում. մինչև վոր մարդը կհաղթի իր մտքի առաջ
կանգնած արգելքները:

— Тә-ә-ӘК! — դուրս թռավ նրա կրծքից, կարծես թե-
թևացավ ինչ վոր բեռից, հետո անմիջապես ճարպիկ մատ-
ներով խլելով առջևի թուղթը, սկսեց նրա վրա արագ-արագ
շարել ինչ-վոր մանր-անր միջատներ: Նա վերջացրեց և
զլուխը բարձրացրեց. —

— Ա, արդեն, նստեցեք, — յես վերջացրի: — Հետո արա-
գորեն շփելով ճակատն ու յերեսը, նա կարծես կարգի
բերավ իր մաքերը և դիմեց նա մեղադրյալին՝ կիսափակ,
անարտահայտիչ աչքերով, —

— Ապա, ինչ նոր բան կասեք այսօր, պարոն Սաքավելի:
Ո՛հ, նա շատ բան ունի ասելու: Ափսոս միայն շրջապատը
չի ներում, նա աչքը նետեց զինվորների վրա և կմկմաց. —

— Յես... շատ բաներ կունենայի... ունեմ ձեզ ասելու...

— Հը՛մ, ասե՛ք, յես լսում եմ: Յեթե գաղտնիքներ են,
անձնական կամ այլ կարգի... Լավ, — դարձավ նա զինվոր-
ներին. — սպասեցեք մուտքի մոտ:

Զինվորները դուրս յեկան:

Նա ջղաձգորեն սկսեց տրորել սեղանի մահուղը և կեր-
կեր ձայնով ասաց.

— Նախ ձեզ, վորպես իսկական մարդու, բարձր մարդու
ուզում եմ խոստովանվել իմ մեղսակցությունը պատրաստ-
վող այն ապստամբության մեջ...

— Սվանայուրայի, վրա բերեց մի քիչ թթված նման
առաջաբանից, — Սա՛ն, բռն:

— Այո, համաձայն եմ. դա ավանտյուրա յեր: Յես դեռ
մի շարաթ առաջ դրանում համոզվեցի, յերբ ծուռն էյի:

— Հը՛մ, այդ մենք գիտենք: Շարունակեցե՛ք:

— Իմ բոլոր ցուցմունքները նախորդ հարցաքննություն-
ներին՝ յեղել են սուտ և այն նպատակով...

— Նորից եմ ստիպված ընդհատել: — Այդ յես գիտեմ:

Ուրիշ:

— Ուրիշ... Յես համոզվել եմ արդեն... Յես տեսում եմ,
վոր մենք վրաց ժողովրդի անունից՝ գործում էյինք նրա դեմ...

— Тә-ә-ӘК!...

— Վոր մեր ամբողջ գործնելությունը կործանարար
եր վրաստանի համար և... բոլշևիկները իրոք մի քանի
տարում յերկրը առաջ են տարել: Յես զգացել եմ... Յես
ուզում եմ հիմա աշխատել այս յերկրում և այս հասարա-
կայական վորպես մի հետին... բայց ազատ քաղաքացի և
հատուցել նրան իմ պարտքը, ուղղել իմ սխալը... Յես...
կյանք եմ խնդրում...

— Սանդրոն, յես կզրեմ, յես ամեն ինչ կզրեմ... կզրեմ
այնպիսի բաների մասին, վորոնց մասին վոչ-վոր գեռ չի
գրել... միայն թե ներվի ինձ իմ անցյալը...

ՄԱՀՎԱՆ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նա մահ էր աղերսում, վոր իրեն կյանք
շնորհվեր:

Յեկ նա գրեց...

Գրեց յերկար և հոգեկան սուր տանջանքներով, լցրեց
վիթխարի թերթեր իր խոստովանություններով ու զղջման
գեղումներով: Մաքերը, հիշողությունները և փաստերը զար-
մանալի կերպով նրա գրչի տակից դուրս ելին գալիս, վոր-
պես անխուսափելի և այդ պատճառով ներելի մոլորություն-
ներ և մոլություններ: Նա սիրել էր իր յերկիրը. յերազել
էր նրա մասին յերկար, մտածել էր, վոր այստեղ ժողո-
վուրդը հեծում է խորթ լծի տակ... Յեկ նա յեկավ այստեղ
ապստամբության կրակը հրահրելու: Բայց... Այստեղ հա-
մոգվեց, վոր յերկրի ապագան խորհրդայնացման մեջ է և
դարձի յե յեկել և այժմ դարձանքով և հիշում այն եմիգրան-
տական ճահիճը, վորի մեջ նա յերկար թավալվել էր հա-
կախորհրդային յերազներով, դարձանքով և հիշում նրանց,
ովքեր հիմի յեկ շարունակում են այդ կյանքը, ովքեր ծախ-
ված են մարշալների և գնդապետների նվաճողական և
ստրկացուցիչ նպատակներին:

Նա տենդային ջղաձգության մեջ հարմար բառեր էր վո-
րոնում հանգուցային հարցերը ձևակերպելիս, այնպես վոր
նրա զղջումը լինի ել ավելի սրտառու, անկեղծ և սոգո-
րիչ: Միտքը այդպիսի բողբոջներին թակարդն ընկած հո-
վազի պես խփվում էր կատաղի մի հուսահատությամբ այս
ու այն կողմը, յեղք էր փնտրում, յեղք, վորն աներկբայո-
րեն ապահովեր նրա փրկությունը և նրան կյանք պար-
գեներ: Այսպիսի հուժկու ճիգեր առանձնապես նա գործ դրեց
վերջին յեղբարիակիչ պայքարությունները գրի առնելիս:

Յեկ հանկարծ... նա զգաց վոր ամեն, ամեն հույս այդ
թղթի կտորների վրա յե... Յեկ մահվան ամենի սարսափը

և դեպի կյանքը ունեցած նրա խելահեղ ձգտումը նրան հան-
կարծ ներշնչեց մի պայծառ և ազատարար յեղք, մի իմաս-
տուն հղացում: Նա խորին մի տաղանդավոր ջղաձգորեն կառնեց
այդ ներշնչման իմաստին և յերկար, յերկար սկսեց դիտել և
զննել այն, վախենալով, վոր նա կարող և հանկարծ անհասար-
այնպես ինչպես վոր մինչև այդ անհ յեր: Նա զգաց, վոր
դա այն հղացումն էր, վորին նա աշխատում էր մինչև այդ
բռնել, բայց վորը շարունակ սլքտում էր ու սահում նրա
մտքի ճանկերից:

Վերջապես նա ճանաչեց և հասկացավ այդ ներշնչումը:

Նա արագ աչքի անցկացրեց զբաժները և ապա պատառ-
պատառ անելով բոլոր վերջին սրտահույզ գեղումներն ու
պաղատանքները, — ինչ վոր չարախինդ և դժնի ժպիտով
սկսեց թղթի վրա մարմնավորել և կենդանացնել կյանքի և
մահի պայքարում ծնած այդ հղացումը:

Միթե պաղատանքը կարող է շարժել այն մարդկանց
սիրտը, վորոնք այն հեռավոր բանվորական արվարձանում
«սամատուղ» ելին դուռում, կամ այն մարդկանց, վորոնք
հարցաքննում էին նրան այնպես վոխակալ և դժնդակ հա-
յացքներով:

Միամտություն և այդպես կարծելը: Փոքրոգություն է:

Բայց նա այժմ վոչ փոքրոգի յեր, վոչ էլ միամիտ:

Մահվան դեմ ունեցած նրա անասնական, խելահեղ սար-
սափը նրան հանկարծ ինչ-վոր քաջություն և իմաստու-
թյուն տվեց:

Յեկ այժմ նա նկարագրում էր այն հոգեկան ամայու-
թյունը, վորը ապրում է նա այժմ, այն ավերակները, վորոնցով
շրջապատված է նա, Կործանվեց նրանում ամեն, ամեն ինչ, —
շրջապատված և նա, Կործանվեց նրանում ամեն, ամեն ինչ, —
զաղապար, հույս, պաշտամունք, — բոլոր նրանք խաբեյական
մոլորություններ ելին: Միայն իրական և ճշմարիտ դուրս
յեկավ այն, ինչի դեմ նա կուրորեն կռվել էր ու ընդվզել:
Ել ինչ և մնում այդ բոլոր ավերակներից և համատարած
կործանումից հետո...

— Մեռնել միայն մեռնել:

Յեկ նա դիմում է հեղափոխության կարթիր խղճին, —
անողոր լինել դեպի իրեն, — գնդակել, մահ շնորհել իրեն,

վորպեազի նա ազատվի այն խղճի խայթերից և դժնի տառապանքներից, վորոնք պատահում են նրա կուրծքը:

Մահ և աղերսում նա, մահ, մահ...

Նա չի կարող այլևս ապրել և զգալ, վոր նա իր հայրենիքի դեմ վոճիրներ և գործել, նա անկարող և այդ անելի փրկեցեք նրան իր հոգու մթին զնդանից, ազատեցեք նրան այս սրտակեր մորմոքումներից ու ցավերից և մահ տվեք նրան:

Իհարկե. նրան փպտում և մի ուրիշ լուսավոր ճանապարհ. —

Դուրս գալ նորից լույս աշխարհ, մտնել աշխատավոր և շինարար մարտիկների շարքերը. աշխատել քրտինքը ճակատին աշխատավորության բարորության համար և այդպիսով մեղմել ու քավել իր հանցանքները: Նա այդ դեպքում չեք խնայի վերջին կաթիլ արյունը, կտար ամեն, ամեն ինչ նոր կյանքի ստեղծմանը, նա կատաղորեն կկռվեր հակահեղափոխական իժի դեմ, վորոնց հետն եր նա յերեկ. նրանց դեմ, վորոնք յերկրից հեռու արյուն և ստրկության շղթաներ են կռում սոցիալիստական մեծ միության դեմ:

Այո. այդ բոլորը նա կաներ և յերկիրը կներեր նրա սև անցյալը, կընդուներ իր զերկը նրան, վորպես մոլորված, անառակ վորդու...

Բայց... անողոր և դասակարգային պայքարի տրամաբանությունը, նա գիտե, վոր այդ ճանապարհը փակ և նրա համար: Փակ և այդ դուռը նրա համար: Հեղափոխության անողոր և արդար խիղճը յերեք պարտավոր չի ներող լինել ավերակների վերածված իր գոյության հանդեպ:

Յեվ այդ պատճառով Պլատոն Սաքավիլին դուրս և դալիս փպտերես և անսարսափ կերպով դիմավորելու իր փրկության այն ճանապարհը, վորը տանում և նրան դեպի վոչինչը...

Դրա համար ել... նա մահ և... խնդրում...

... Իսկ յեթե հանկարծ նրա «աղերսը» կատարվի:

Ո՛ր, սարսափ...

ԺԱՄԸ ՏԱՍՅԵՐԿՈՒՄԻՆ

Հետևյալ որն եր...

Նրան այդ որը վոչ վոք չեք այցելում, բայց նա դրա անհրաժեշտությունը իսկի չեք ել զգում: Վողջ որն առանց ձանձրանալու նա զրուցեց եր հետ և ցնորեց իր մոտիկ ապագայի մասին:

Պարզ և, վոր դուրս պրծնելով այս վորջից՝ հարկավոր և կադմակերպել իր փախուստը մյուս անգի և անսահման այն բանտից, վորին խորհրդային յերկիր են անվանում: Այդ դժվար գործ և, բայց նա գլուխ կբերի... Պարսկաստանի գծով... Այո, այո, Այն տեղից ել Հնդկաստանի վրայով Անգլիա և Պարիս:

Դուրս այս յերկրից, դուրս այս ոտաբացած և խորթ հայրենիքից, ուր իշխում են վայրենի, ստոր բանվորների ամբոխները:

Յեվ այս խոհերի մեջ նա մերթ-ընդ-մերթ նորից աչքի յեր անցկացնում որվա լրագրները, ուր բազմաթիվ կոմենտարիաներով տպված եր իր զղջման խոստովանությունը: Պետք և վոր մեկ տպավորություն և աղմուկ հարուցած լինեք իր այդ «ի խոյ սրտիցը»:

Իհարկե, այնտեղ, Պարիզի շանտաններում քաջ յեկող ընկերները պիտի ամեն կերպ աշխատեն նրան վարկաբեկել և վախկոտ դուրս բերել: Բայց նա վերադառնալով՝ նրանց հախիցը լավ կզա և կապացուցի, վոր նրանցից յուրաքանչեքը մի մորթապաշտության նմուշ և Ինչո՞ւ հապաչուրը մի մորթապաշտության մասնակցելու: Հը՞. Վտան-նրանք չեկան ապստամբության մասնակցելու: Հը՞. Վտան-նրանք չեկան Սերիկաներ. և միթե այլ կերպ կվարվեք ամեն դավոր եր չե՞ք: Սերիկաներ. և միթե այլ կերպ կվարվեք ամեն մի մարդ իր փոխարեն, յերբ մահը նրա դեմն և և ինքը մահվան...

Նա իր ուժերի չափ աշխատեց և տքնեց... Հերիք և չիմի յեկ թող նրանք փորձեն, յեթե արիություն ունեն:

Մի բան պարզ և, վոր նա ել վոտ չի զնելու այս յերկիրը և թող կուսակցությունը այդ առթիվ նրան ել չանհանգստացնի: Հերիք և... Ավելի լավ և զնալ Ֆրանսիական դատաքննիչի զինվորական ծառայության գծով: Յեվ ով գիտի բանակի զինվորական ծառայության գծով: Յեվ ով գիտի:

Գուցե մի որ նա ծովային և ողային տորմիդներով ծեծի իր հայրենիքի փակ դռները և կրակի ու զազերի ուժով ներս խուժելով՝ ավերի ու մահվան մատնի այս վայրենի ամբոխներին:

Այս բոլորը խոհերի մեջ նա չնկատեց, ինչպես ներս մտավ մի գինվորական:

— ... Գիշերվա ժամը տասյերկուսին, — լսեց նա և դարձավ դեպի նա, սթափված իր խոհերից:

— Ի՞նչ...

— Այսօր գիշերվա ժամը 12-ին ի կատար ե ածվելու արտակարգ հանձնաժողովի վճիռը, ձեզ գնդակահարելու մասին: Վաղորդե հայտնվում ե այդ մասին ձեզ...

ՎԵՐՁԻՆ ՄՈՂԵԿԱՆԸ

Անդրեյ Կալաձեն մոռացել էր թեյն ու նախաճաշը: Մոռացել էր նաև կնոջը՝ Նինային, վորն ընկած գահավորակին լալիս էր ու տրորվում:

Նա արագ ու հետաքրքրության բուռն զգացմամբ ընթերցում էր որվա լրագիրը:

Մթթե այդ մարդը, — իր մոտիկ ազգական Սաքավելին, վրացի ազգային ավանդական հերոսության պայծառ մարմնավորումն է յեղել:

Ակնոցները դողում էին նրա քթին, — այնքան հուզված էր և զգացված նա:

Վերջապես նա դեն նետեց լրագիրը և վեր կենալով սկսեց շրջել սենյակում և մոտրել:

Անդրեյ Կալաձեն չէր կարող առանց ակնածանքի կարդալ Սաքավելու զղջումները: Պետք էր մեծ արիության, հոգեկան ուժ ունենալ այդպես անհողողդ և հաստատ վողով մահ պահանջելու համար: Ի՞նչն էր նրա համար թանկագին և բարձր այդ նամակում: Նա այդ պարզ կերպով չէր կարողանում պատկերացնել: Բայց Սաքավելու կերպարանքը աճում, բարձրանում էր նրա աչքում:

— Կասկած չկա, վոր նրա գրությունը դա ամենից առաջ պատմական և վոր անձնական փաստաթուղթ է: Վոր-

պեւ այդպիսին էլ պետք է գիտվի նա: Սաքավելին զղջում է և հաշտվում Խորհրդային իշխանության փաստի հետ, — այդ այդպիսի է, — և միաժամանակ զգացվում է վոր նա հաշտվում է այն խորհրդային իշխանության հետ, վորը պետք է Վրաստանին, նրա առանձնահատկություններին և պատմական զարգացմանը:

— Պատմական զարգացում, — ահա այն, ինչ չեն կարողանում ըմբռնել այս բոլորեկիները, հիշելով այն հարձակումները, վորին նա յենթարկվում էր ամեն անգամ համալսարանում կամ մամուլում, յերբ Մարքսի և Լենինի անուններով զրահավորված յեւլոյթներ էր ունենում ազգային կուլտուրայի առանձնահատկությունների մասին:

— Բավական է գիտական անալիզի մի փորձ, աղգային կուլտուրայի հատկանիշների մասին ակնարկ, կամ... Թեկուզ ազգային ապսերցեպցիայի կարևորության խնդիրը և ահա ազգային ապսերցեպցիայի կարևորության մեջ և քեզ դնում Թատ Բաուերի կողքին:

Չափազանց դառն էին այդ խոհերը նրա համար: Շատ հնարավոր է, վոր իրեն չեզոքացնեն, մեկուսացնեն համալսարանական աճիոնից, վորտեղից նա գեւ մինչև այժմ կարողանում էր բալական մեծ հաջողությամբ առաջ տանել իր տեսակետները վրաց գրականության պատմության սահմաններում:

Ապստամբության բռնկումը Չ. գավառում իրեն վորոշ հույսեր էր ներշնչում: Այդ նա չի կարող ծածկել: Դադաքականություն է: Ամեն բան պիտի ոգտագործվի: Բայց զործի արագ լիկվիդացիան և բռնվածների խայտառակ (այո, խայտառակ և փոքրագի) զղջման թոթովանքները... Մի խոսքով նա և իր համախոհները նույնիսկ հնարավորություն ել չունեցան բերան բաց անել «Վրաստանի պայմանները» հաշվի չառնելու և Վրաստանը Տամբուլի մի գուբերնիայի հետ նույնացնելու մասին:

Շատ սնանկ դուրս յեկան այդ վողորմելի կնյաղներն ու սոցիալիստ կոմիտեականները: Ել ինչ ազգային տրադիցիաների ապսերցեպցիա... Բայց ահա նա, — Սաքավելին, անվհեր, արիական, կանգնել է հպարտ և անընկճելի և մահ յեհեր, արիական, կանգնել է հպարտ և անընկճելի և մահ

ե ուղղում: Նա անկարող է այլևս ապրել ամեն ինչի կործանումից հետո: Իհարկե, նման խոստովանությունից և դիմումից հետո, նրան չներելը քաղաքական փոքրագույն լլիհնի: Բայց ումն ասես:

Կոչ. նա այսօր և յեթե պիտի գնա Սաքավիլուն այցելի,—
և այն եւ վոչ թե վորպեա իր վաղեմի ընկերոջ ու ազգա-
կանի, — այլ վրաց ազգային ավանդութիւնների վերջին
շառավիղի, վորպեա ազգային իդեաների համար պայքարող
վերջին մոհնկանի:

Նրան հաջողվեց թույլտվություն ստանալ և ահա յերեկոյան դեմ նա մտավ քարակուռ զնդանը, ուր ելեկտրալույսի զալուկ մշուշի մեջ, ծղոտտի վրա նա տեսավ նրան։
— Պյատոն...

Մարդը վեր թռավ տեղից և վայրենի հայացքով նայեց իրեն:

— Յես եմ, — Անդրեյը. չճանաչեցիր.

— Անդրեյ, — աղաղակեց նա խելացնոր խնդությամբ, վերջապես... յեկան... Լսի՛ր Անդրեյ: Հենց քիչ առաջ ինձ ասին այդ մասին: Ասա ճիշտ ե... Ճիշտ ե, վոր ինձ այսոր, ժամը տասյերկսին... Գիշերը նրանք գնդակահարելու յեն ինձ... Ասա Անդրեյ, հնարավոր ե միթե, այդ բոլորից հետո... յերբ յես ամեն ինչ խոստովանվեցի... Ասա, խոսի՛ր.

— Պլատոն. դու յերեխամ յես: Ի՞նչ ե պատահել քեզ:
Սկսում եմ կատակածել վոր այդ գեղեցիկ տողերի հեղինակը դու
յես: Գուցե ե ճիշտ ե: Այդպիսի մի վորոշում յեղել ե...

— Բայց դու կազատես ինձ, Անդրեյ, այդ դու կարող ես
անել... միջամտել, կամ փախուստու կազմակերպել: Ո՛հ, յես
այնպես ապրել եմ ուզում, այնպես: Սյնքան անհրաժեշտ ե
ինձ, Անդրեյ, ապրել... Հեկեկանքը խեղդեց նրա ձայնը:

Կալաձեն շմբել եր գործի նման յեւքից: Վերջին մոհե-
կանը... Հըմ. բավական անեկդոտիկ է: Պետք եր ճողոպրել
այս ահարեկված վողորմելու մոտից: Ինչպիսի անկհւճ,
ինչպիսի սնանկություն,

— Յեա քեզ կարող եմ միայն խորհուրդ տալ հավաքել ուժերդ և վրացի հերոսին վայել մահով մեռնել: Իսկ փրկել քեզ անկարող եմ:

— Անկարող ես... Վրացի հերոսին վայել... Սուտ է։
Նման հերոսներ չկան։ Բռլորին, բոլորին զիտեմ։ Ապրելու
ցանկություն, — ահա հերոսությունը. սեր դեպի կյանք, —
ահա մարդու մեծությունը։ Դու ինձ պետք ե ազատես,
Անդրեյ, դու պարտավոր ես այդ անել Անդրեյ։

Կալաձեն ղեն հրեց իրեն փաթաթվող ձեռները և շտապով և շնչահեղձ դուրս յեկավ զնդաանից: Միջանցքում նա մեքենաբար սրբեց իր ճակատի քրտինքը և հազիվ իրեն նետեց ավտո...

Նա հոգեպես ջարդված երև տրորված: Նա պարտված
եղ զգում իրեն վոչ միայն հակառակորդներին, այլև հենց
իրենն: Նա մտածեց, վոր այս յերկրի տերը, այս եպիսայի
հերոսը վոչ թե իրենք են, այլ նրանք... Սանդրոները:

Ինչ լավ կլիներ, յեթե նա այս այցելությանը կատարած
չլիներ...

Հ'ըմ... Մեծագույն հերոսությունը ապրելու տենչանքն
ու... դեպի կյանքն ունեցած սերն ե! — Սյդպե՛ս եր ասում
կարծեմ այդ իդիտոտ... Յե՛ղ զա գուցե ճիշտ ե:

ՍԱՆԴՐՈՆ

Հարավային ամառվա շոգը սկսեց քրահնքով վողողել
 քնածի առողջ, ասես փորագրված դիմագծերով դեմքը: Նա
 անհանգիստ մոլտաց և աչքերը բաց արավ:

Քննով եր մնացել էր, ախր այսօր նա հանգստանում է
և կարող է դեռ քնել: Չե վոր նա լուսադեմին վերադար-
ձավ տուն:

Բայց տոթը անհնարին եր դարձնում նրան քնել և նա սկսեց հագնվել։ Նրա շարժումները չափազանց դանդաղ էին և կորածի։ Նա կարծես ամբողջ հյուլթյամբ շնչում եր հան-
գատի որվա անդորր խաղաղությունը, վերին այնքան ծա-
րավել եր վերջին յերկու շաբաթվա անհանդիստ տենդոտ և
լարված աշխատանքների դեզում։ Յերեկ գիշեր ամբողջ ութ
ժամ արտակարգ հանձնաժողովներում նա կազմեց ամբողջ դեպ-
քերի, անձանց հաշվահարդարը և ավարտելով այդ բոլորը

ուժասպառ ու հոգնատանջ՝ հայտնեց, վոր վաղը նա հանգստանալու յիւ։

Նա մտերիմ և դեռ մշուշոտ հայացքով դիտեց սենյակը, իրերը, վորոնցից նա վերջերս միանգամայն կտրվել եր, նա-յեց պատերին կախված Լենինի և Ջերֆինսկու նկարներին, վորոնք կարծես ուրախ աչքով եյին անում, ակնարկելով նրանց մասին, վորոնց հետ յերեկ նրանք յերկրի հաշիվները մաքրեցին, և վորոշեց վոր այսօր նա դուրս չի գնա, այլ կկարդա, ընկղմելով բազմոցում, կփորձի նորից քնել։ Նրա մեջ կնոջ կարոտ ել կար... Բայց Նինայի այսօր գալը անհաճելի կլիներ յերկսի համար ել...

Ինչքան վոր նրա մտքերը սկսում եյին հաղթել ծանր քնի հոգնությունը և կամաց-կամաց արթնանալ, այնքան ավելի յեր նա համոզվում, վոր նրան այսօր ել չի հաջողվի, վնչ կարդալ, վնչ հորանջել։ Նախ պետք եր զանգահարել կոմիտեն, հետո խմբագրությունը, հետո...

Սհա և լրագրները։

Նա արագ աչքի անցկացրեց «Թշնամու խոստովանու-թյուններն ու զղջման ջղաճգությունները» վերնագիր կրող Սաքավելու բացականչություններով ու բազմակետերով լե-ցուն տողերը, նորից մեղմ ու հեգնորեն ժպտաց և ինչպես յերեկ հանձնաժողովի նիստում նա մրմնջաց, — կեղտոտ, փա-լնա, կարծում և բեմի վրա յե... և խաղում և ֆրանսիական մեկողրամայում... վրաց քնքշասիրտ իշխանուհիների առաջ...

Քնքշասիրտ իշխանուհիներ։

Նրա առաջ կանգնեց Նինան, — Նինա Սաքավելին, վորի հետ վերջին տարին նա սկսեց մի քաղցր և ասես հանցա-վոր կապ։

Այո։ Սանդրոյի կյանքի գիրքն ունի այդ սև ու գաղտնի եջը։ Ինչքան ուզում են, թող գովեն նրա բոյլընդիկյան հատ-կությունները։ Այդ եջը, միևնույն և, չի ջնջվի։ Յերբեմն նա կարծում եր վոր, ինքը կկարողանա վերջ տալ այդ կապին, բայց հետո տեսավ վոր այդ անհնարին ե։

Նա ամուսնացած չէր և չէր ել կարող ամուսնանալ։ Նա սիրել եր այդ աղջկան վաղ պատանեկության և իր առաջին յերիտասարդության հասակում... Ճիշտ ե, հետո նա բոլո-

րովին մոռացավ այդ և նրան ժպտում եր կենակցություն մի աննման ընկերոջ-բոյլընդիկայի հետ... Բայց Նինային նորից հանդիպելը իրար խառնեց ամեն ինչ։

Հանդիպեց նրան նոր պայմաններում։ Նա արդեն մի քանի տարի յեր ինչ ամուսնացել եր պրոֆեսոր Կալաձեյի հետ։ Նրան թվում եր, վոր նրանք աշխարհիս ամենից ան-համապատասխան զույգն են և ապա ծիծաղում իր վրա, գիտակցելով, վոր դա իր հուսահատ և մերժված սիրուց հա-րուցված խանդի շառանցանքներն են միայն։

Նա բուռն ատելության զղացմունքով եր հանդիպում այդ շքեղ, հրաշալիորեն գեղեցիկ կնոջը և խուզ կերպով աշխա-տում եր հեռանալ այն շրջանից, ուր նրանք եյին։

Յեվ... Զարմանալի հանելուկ... Սնահականալի առեղծ-ված... Այդ կինը սկսեց փնտրել նրան, նայել նրան յեր-ված... Այդ կինը սկսեց փնտրել նրան, նայել նրան յեր-ված... Սայդ կինը սկսեց փնտրել նրան, նայել նրան յեր-ված... Սայդ կինը սկսեց փնտրել նրան, նայել նրան յեր-ված... Սայդ կինը սկսեց փնտրել նրան, նայել նրան յեր-ված...

Նա ամուսնու առաջ բարձր ասաց։

— Ինչո՞ւ չի անցնում տիկինը մի յերեկո ինձ մոտ... այցի... Մենք կվերհիշեյինք այն հիմար և անմիտ որերը, յերբ յես ախ իյի ք... ում նրա համար, — և ապա ծիծա-ղեց ջղայնորեն...

Նինան գունատվեց և փորձեց ծիծաղով ծածկել իր սրտի շփոթը... Բայց մի քանի որից հետո... Այդ անցյալ դար-նանամտին եր... Այդ կինը բաղխեց իր դուռը։

Նա իր յերազած այցելուհուն բաց թողեց միայն լուսա-ղեմին։ Գաղտնի և հանցավոր այդ կապը շարունակվում եր և նրա կյանքում մտցնում խորթ, անծանոթ, բայց մի ան-հաղթելի թուլություն...

— Պետք ե վերջ տալ այդ բոլորին։ Գուցե արդեն նա վերջ և տրված։ Չե վոր յես յերեկ ստորագրեցի նրա յեղբոր մահվան հրամանը։

Յեվ նրա սիրտը ալեկոծեց մոայլ, պղտոր մի ալիք... Նա սթափվեց և նորից վերցրեց լրագրները...

Լրագրները աչքի անցկացնելով նա նստեց իր գրասե-ղանի առաջ և սկսեց հեռախոսել այստեղ-այնտեղ, Հանդարտ և համաչափ աշխատում եր նրա ուղեղի մեքենան։

Քիչ հետո նա իջավ ներքե, ճաշեց և վերադառնալով նորից փակվեց իր սենյակում, — այս անգամ սակայն հանգստանալու վորոշումով: Մինչև քաղախիլի նիստը 3 ժամ կար և նա դեռ կարող եր մի փոքր նիրհել:

Ընկնելով բազմոցին, նա մերթ նիրհում եր, մերթ արթնանում, լսում եր ձայներ, մարդիկ, վորոնք սակայն սթափման առաջին իսկ վայրկյանից չքանում էին, փոփոխվում: — Ի՞նչ զարմանալի յե նիրհի այս սովերների աշխարհը, Այո, իսկը սովերների աշխարհ: Բայց ովքեր են դրանք, ինչ ձայներ են, ում սովերները, — նա չեր կարողանում վորսալ:

Վորտեղից-վորտեղ նրա մեջ արթնացավ մի անսահման ցանկություն՝ կարդալու մի մեծ, գեղեցիկ և վեհաշունչ վեպ: Գրողը տանի, չե վոր նա մանկությունից սիրել եր կարդալ մեծ, խոշոր գրողներին և սքանչացել եր նրանցով: Ինչքան ժամանակ ե վոր կտրվել ե նա այդ աշխարհից: Յեվ անհ, — հիմա բարձրանում ե իր մեջ այդ այրող ծարավը կարդալու և վերապրելու իր յերբեմնի ինքնամոռացության հասնող վողեորության զգացմունքները: Գուցե նա ուզում եր, նորից իր ձեռքն առնել Բայրզակը, Զոլան կամ Տոլստոյը: Չե. չե: Այդ չեր, վոր մրկում եր նրա սիրտը:

Այ. որինակ մի վիթխարի վեպ այս որերի մասին, նրա ցնցումների, հուզումների, քանդման և կառուցման մասին, մի գիրք, վորը կարողանար վորսալ և կենդանի կերպով վերարտադրել սովերների այն աշխարհը... Ախր կան բաներ, վորոնք անկարող ե պատկերացնել թերթը, մամուլը և... նույնիսկ այն հատ ու կենտ գեղարվեստական գործերը, վորոնք նա աչքի յեր անցկացնում և դժգոհ մի կողմ դնում:

Չե. ինչ գեղարվեստ, ինչ վեպ: Նա ուղղակի կարիք եր զգում մտածել և խորհել այն բաների մասին, վորոնք որեոր անցնում են իր և ամբողջ յերկրի, աշխարհի գլխով:

Նյանքը, կյանքը հիմա մի այնպիսի պայծառ վեպ ե, այնպիսի վիթխարի ստեղծագործական հրաշալիք, վորի յուրաքանչյուր գլխի վրա, — որվա և դեպքի, պիտի խորհել և հասկանալ:

Ահա նրա առաջ կենդնում ե այդ վեպի մի գլուխը:

Մի հակահեղափոխական սրիկա, այնքան ե ահաբեկվել մահվան սպառնալիքից, վոր հասել ե մի անասելի իմաստության: Ախր ինչու վոչնչացնել իրար, — դասակարգերի համար, — քանի վոր դասակարգերը իրենք չարիք են, — և նրանց վերացնելու համար ենք պայքարում: Յեվ վերջապես, չի վոր այն մարդը, վոր պիտի ստորագրի իր մահվան հրամանը, պատանի հասակում... սիրել և իր քորոջը և նրան դուր գալու համար պաշտպանել իրեն, — փողոցի տուր ու դժփոցներից: Հն-ն-հն-հն...

Ինչպե՞ս ե այդ մարդը, վոր հերոսի հռչակ եր վայելում յերբեմն, վոր գնդակել ե այնքան բանվորների, — կարողանում ստորանալ և ընկնել այդ աստիճան և համբուրել իրեն հատուցում տվող ձեռքը:

Յեվ այդ ինչպե՞ս այնքան անանուն և անհայտ հազարներ մյուս դասակարգից մահվան դեմն յելան, առանց շղազարության և կանացի ճիչերի, զսպելով ամեն մի հիվանդ ցնցում...

Ինչքան գեղեցիկ, վեհաշունչ են հյուսվում դեպքերն ու յերևույթները կյանքի այս անսահման վեպում:

Նա վեր թռավ տեղից և շաղշողուն հայացքով դուրս քաշեց գրադարակից հնամաշ փոքրիկ մի գրքույք, վորից իրեն էյին նայում յերկու կայծկլտող, ըմբոստ աչքեր և հուժկու մի հայացք:

Դա կյանքի հոյակապ վեպի սքանչելի մի գլուխն եր, վոր նա քանի անգամ կարդացել եր և ուզում եր նորից կարդալ: Յեվ նա սրտի բաբախումով սկսեց կարդալ...

... «Տաս տարեկան քուրիա հասակից մեզ կտրում են հացից ու քշում հայդա, — աշխատանքի: —

... Մի կտոր չոր հացի համար մենք վաճառվում ենք կապիտալիստին, ընկնում հասակավորների ձեռքի աակ, վորոնք մեզ ոռգգիներով և քացով՝ վաղեցնում են մեր ուժերից վեր աշխատանք կատարելու, քնում ենք ուր վոր պատահի, գետնին»...

... Նորից անա իմ դիմաց նույն ուրվագիծն է
ցուում.

Ինչ է ուզում ինձանից այդ տարածամ այ-
ցելուն:

«... Յեթե ամեն մի պատահած քաղաքապահ հասցնում է
մեզ, բոունցքով խփում է մեր քիթուբերանին, քացի յե
տալիս, քշում մեզ, — ուրեմն... (հի էր դուռը ծեծում)...
մենք ճորտեր ենք»...

Նա հանկարծ ընթերցումը ընդհատեց:

— Մտեք.

Հ'ըմ. նա յեր պակաս այսոր, այս պահին:

— Ա'... Նինա, — նա գիրքը արագ կոխեց գրպանը,
ինչպես այդ նա հաճախ անում էր մի տեղ շտապելիս:

Նինան վերցրեց սև վուալը, նայեց նրան իր գունաթափ
և նվաղած հայացքով և նստեց նրա առաջ՝ գահավորակին:
Տիրեց լուսթյուն...

Նինան ինքն էլ չիմացավ թե ինչ ներքին մի բուռ ժողու-
մով բարձրացավ և ընկավ նրա կրծքին:

Սանդրոն շարունակում էր իր հանկարծակի ընդհատված
մտքերն ու տրամադրությունը կարգավորելու Նինան չէր
համարձակվում սկսել սարսափելի խոսակցությունը, վորը
կարող էր հանկարծ մի անանցնելի անջրպետ ստեղծել
նրանց մեջ:

Վերջապես Սանդրոն վեր կացավ և սկսեց շրջել:

— Հիմար, հիմար Նինա: Ինչի՞ յես լալիս: Ամեն բանին
հատուցում կա... նրա հատուցումն էլ այդ է: Ասա, ինչո՞ւ
համար պիտի ապրի նա այսուհետև և հանուն ինչի՞ նրան
ներել:

Կինը հռնդում էր հեկեկանքից և խելդվում իրեն տիրող հա-
կասական զգացմունքների ջրապտույտում: Իսկ Սանդրոն մտա-
ծում էր կյանքի վիթխարի և հոյակապ վեպի նոր այս հանգույցի
մասին, վորն այնքան անսպասելի յեր, այնքան հանելուկա-
յին այսորվա այս յերեկոյի համար:

Վերջապես մի փոքր հանգստանալով իր հեկեկանքնե-
րից, — Նինան ասաց, — Սանդրո, հոգիս, — այսոր դու պիտի

վորոշես մեր կապի խնդիրը... Յեթե դու չազատես նրան...
մենք էլ չենք կարող... յես էլ չեմ կարող քեզ մոտենալ և
թույլ տալ...

Սենյակը լռեց մի րոպե: Ապա Սանդրոն մոտեցավ պա-
տուհանին և մոտադրադ սկսեց սուլել: Յեվ դառնալով դեպի
կինը, ասաց.

— Դու չպետք է այսոր ինձ մոտ գայիր...

— Նինա, — շարունակեց նա, — ինչ լավ կլիներ, յեթե
դու չգայիր ինձ մոտ: Արա այդպես, Նինա, — այդ ինձ հա-
մար էլ, քեզ համար էլ լավ կլինի:

Յեվ մինչ ասում էր այդ խոսքերը, նրա մեջ բարձրա-
նում էր անսահման հավատքն ու հաստատուն կամքը, վոր
վերջապես վրա հասավ այն վճռական շրջադարձային բոպեն,
վորը բաժանում է նրա ուղին այդ կնոջից: Բայց նույն
բոպեյին Նինան ընկավ նրա կրծքին և ոճի պես նրա գրե-
կում գալարվելով մրմնջաց...

— Չեմ կարող անել այդ, Սանդրո. մի ասա այդ... Յես
քեզ եմ սիրում: Սանդրո...

Նա սիրում էր Նինային և Նինան՝ նրան: Ահա այն պարզ
ճշմարտությունը, լորի դիակի վրայով անցնել անհնարին է,
ինչի շնորհիվ նա հանդուրժում է իր այն կենցաղին, վորը
հաղիվ թե համատեղելի լիներ իր բոյլընկի կոչմանը: Բայց
ով գիտի, — ինչ կասեր այդ առթիվ կուսակցական բարոյա-
կանությունը: Նա սֆինքսի պես լուռ էր:

— Սանդրո... Դե լսիր: Գիտես վո՞ր... ո՞, դու իհարկե վո-
չինչ չես նկատում: Դու կոյր ես: Դու յերբեք, յերբեք չես
նվիրվել ինձ ինչպես պետք է: Յես կապված եմ քեզ հետ,
ինչպես շունը: Լսիր: — Յես հղի յեմ քեզնից... Չե՞ վոր մի
բանի տարվա կապը նրա հետ ինձ վոչինչ չտվեց:

— Ա'... Այդ շատ էլ լավ պատմություն չի: Հ'ըմ. — նա
ժպտաց, բայց և մի զվարթ զգացում վողողեց նրա սիրտը:
Չե, Նինա. այդ ինձ ուրախացնում է, և... սաստիկ էլ
տխրեցնում: Ինչ պիտի լինի նրա վիճակը, ով պիտի
դաստիարակի նրան: Ը'հ. ծիծաղելի բաներ եմ ասում:
Չխոսեմք այդ մասին: Թող լինի ինչ լինելու յե: Գիտես,
Նինա, յես տեսնում եմ վոր մեր կապի հանգույցը մենք

չենք կարող լուծել, վորովհետև մեր ձեռները ողակված են այդ հանգույցով: Բայց կյանքը...

«Կյանքը կլուծի այն» — վերջացրեց նա մտքում:
Քիչ հետո նա վեր կացավ:

— Յես պիտի, իսկ դու աշխատիր սիրել իմ սերը դեպի կյանքը... և ասել այն, ինչ յես եմ ատում... հասկանում ես ինձ Նինա... Դե լսի՛ր, քիչ հետո կվորոտան զվարթ համազարկեր: Հիշում ես, անցյալ տարի այն առաջին գիշերը: Այն գիշերն էլ մի քանի սրիկաներ գնդակեցինք... Սիրելի այդ զվարթ համազարկերը...

— Զվարթ... համազարկեր... հազիվ շնչաց նվաղած կի՛նը:

Իսկ Սանդրոն կնոջ թողնելով իր սենյակում, մի վայրկյանում իրեն նետելով ավտոյում, խելագար թափով սլացավ դեպի բերդը: Նրան թվում էր, վոր սենյակի ողջ այնպես խեղդուկ էր և այնքան մեղկ, վոր իրեն հարկավոր էր փոթորկից թաքմացած այրված թթվածնի բուրմունքով շնչել:

Սյդ բույրը նա առնում էր բերդի ելեկտրականացած մթնոլորտում:

ՄԱՀՎԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոգևորքի և հույսի ջահեր...

Ս ի ա մ ա ն թ ո .

— Կարճ ապա՛յ՛ նրան ստակացրին:

Մ ի չ ե կ ի ս տ ի յ ե զ ը ա փ ա կ ու մ ը :

Քարակուռ զնդանի կիսախավարում մահվան ստրաստից սոսկահար, բռնված խելացնոր ագոնիայով, ասես պատից պատ էր խփվում այն մարդը, վորը վոչ մի կերպ չէր ըմբռնում թե ինչպես իրեն, այս հասակում, իր իսկ հայրենակիցների ձեռքով կարող են գնդակի տալ: Իսկ Փարիզը, Տեյլան, նրա ցնորքները:

Սակայն այդ բոլորը հիմա միայն կայծկլտում էին նրա գիտակցության մեջ: Իսկ այն, ինչով լցվել և հագեցել էր նրա վողջ զգայությունը, — դա մահվան սոսկություն էր, պիշերվա ժամը 12-ի գարհ: Էրելի խորհուրդը:

Իրվահարի պես նետվելով բանտի մի ծայրից մյուս ծայրը, նա կափկափում էր ատամներն իրար, կանչվառում էր զանազան ճիչերով և ապա ընկնելով ծղնոտին գալարվում, թավալվում էր հոգևորքում հոնդացող գաղանի պես, վորը վողեւորում է իր մահվան դեմ:

Դրսում ավելի ու ավելի յեր խտանում զարհուրելի և մահարեր խավարը: Նրան թվում էր վոր ժամանակը մի խելագար թափով առաջ է նետվել և ուզում է իրեն ինչքան կարելի յե շուտ դադարել ժամը տասերկուսի գրկում:

— Ժամը տասերկուս...:

Նա մեքենաբար հայացքը նետեց բարձրադիր լուսամտի վանդակապատին, վորի ժանգոտ ձողերը հետդնետն ձուլվում էին խավարին և ապա անգիտակցական մի մղումով նորից արտասանեց զարհուրելի խոսքը:

— Տասերկուս...:

Այդ վանդակապատի քառակուսիներն էր նա հաշվում: Նա հաշվում էր վերից վար, հաշվում էր ձախից աջ, հաշվում էր խառը կարգով՝ սակայն միշտ արդյունքը նույն դաժան և զարհուրելի թիվն էր լինում:

— Տասերկուս...:

Հուսահատության կույր մոլուցքով նա սկսեց քաշել իր գլխի մազերը այնքան, վոր ցավը նրա աչքերում արցունքներ լցրեց:

— Արցունքներ: — Յեթե նա կարողանար գոնե լաց լինել, հեկեկալ, արտասվել... Դա կթեթևացներ նրա կուրծքը տորոդ այս յերկյուղը: Բայց սարսափը քարացրել էր նրան և համրացրել: Գոնե կարողանար աղոթել... Նա յեղել էր միշտ հավատացյալ, այնքան, ինչքան դա անհրաժեշտ էր մի վրացի տոհմիկ իշխանի համար, վորի նախահայրը հռոմի վրացի տոհմիկ իշխանի համար, վորի նախահայրը հռոմի չակվել էր մի վանքի կառուցմամբ: Վերջին անգամ նա աղոթեց այստեղ գալուց առաջ, Պարիզի Նոտր-դամում: Տեյլան իր կողքին մորմոքվում էր ջերմեռանդության կրակով և դա այն ժամանակ նրան թվաց չափազանց շինծու և կեղծավոր: Նա հիմա աշխատում էր հիշել աղոթքի խոսքերը, և նա հայացքը հառած լուսամտից յերևող մթաքնած հորիզոնին, մրմնջաց մանկությունից իրեն ուղեկցող ասես խնկարույր խոսքերը —

«Հայր մեր, վոր յերկինս էս,
Սուրբ յեղիցի անուն քո, —
յեղիցի կամ...»

— Իսկ վորն եր նրա կամքը, վորն է նրա կամքը:
Վոր նա մեռնի: Ինչու այդպես դաժան ու բանդադուշալից
է հնչում այս խոսքը.

— Յեղիցի կամքը քո...

Նա չկարողացավ աղոթքը շարունակել, վորովհետև վան-
դակապատի ձողերը նորից նրան համրորեն և լսին շշն-
ջացին:

— Տասերկուս... Տասերկուսին...

Նա կատաղությամբ կծուեց իր դաստակի կակուղ մկանը:
և ցավից զգաստացավ:

Պետք եր հավաքել ուժերը և խորհել մի յեղի մասին:
Պետք եր այդ մահվան բաժակը հեռանցնել գոնե այսօր,
Ժամը տասերկուսին: Ինչ ուժ կարող է նրանց ստիպել
գոնե մի որով խնայել նրա կյանքը, հետաձգել վճիռը, Կո-
նստան մի ուժ: Չկա, չկա: Նրանք անողորմ են, անգութ,
նրանք ծարավ են իր արյան: Ոհ, տեր-աստված. ինչու յեն
նրանք այդպես ծարավի նրա արյան, և այն ել հիմա. յերբ
այդ արյան մեջ չի փնացել գուցե վոչ մի կարմիր գնդակ,
յերբ նա պատրաստ է ընկնել բոլորի, բոլորի վտաններին և
կյանք աղերսել, յերբ նա պատրաստ է ապրելու համար
դառնալ հետին մի ջրկիր, ինչպես մանկության հուշ դարձած
յերկար ալեհեր միբուքով ջրկիր խուլ Ալիոն: Այո, այո... Թե-
կուղ ջրկեր Ալիոն... Միթե նրա զղջումը վոչինչ չի ասում
այդ մարդկանց քար սրտերին, ինչու նրա մահվան աղերսը
չկաղիցե նրանց սիրտը: Չի վոր նա ասաց, կրկնեց մի քանի
ձևերով վոր նա ավերակների յե վերածված, վոր կյանքը
նրան այլևս չի Ժպտում, վոր նա մահ է տեսնում... ել ին-
չու... նրանք, իր հակառակորդներն ու դահիճները... չեն
վարվում նրա խնդիրքին հակառակ և կյանք տալիս նրան:—
Կյանքը ինձ համար այլևս դժողք եմ, — գրեց նա իր զղջում-
նադրում... Ո՛, յեթե նրանք դատապարտեյին նրան այդ
դժողքում տառապելու և տանջանքների...

Հիմար, հիմար մտքեր: Յեվ նա կարող եր հավատալ, վոր
նրանք յխաբվեն: Պարզապես պետք եր ցնորված լինել
այդպես կարծելու համար:

Ցնորված... Հը՛մ: Գուցե ինքը... իրոք ցնորված է: Այդ
դեպքում... չի վոր նա կարող է փրկվել մահից... Փրկու-
թյուն... Նա լավ գիտի վոր խելագարներին չեն գնդակա-
հարում, նրանց փոխադրում են խելագարանոց... բուժվելու:
Այնտեղից ծլկվել հեշտ կլինի: Յեվ մի բոսիկ նրան այնպես
պարզ թվաց իր փրկության ճանապարհը: Բայց շուտով
նրա ուրախությամբ վողորված հայացքը ազավաղվեց մի
ներքին տանջալից ցավով:

— Չեն հավատա... կենթարկեն եքսպերտիզայի... կեղ-
ծիքը կբացվի և նա կմեռնի նորից ավելի խայտառակ մա-
հով: Թերթերը նրա մահվանից հետո յե ծաղր ու ծանակի
յեն յենթարկելու իր հիշատակը: Այսպես գոնե... նա կմեռնի
վորպես քաղաքական հակառակորդ... վորպես հերոս...

Հերոս... Միթե նա կարող է մեռնել հերոսի պես: Ի՞նչ
է այդ հերոսությունը, վորը ստիպում է մարդու խոնարհ և
անբարբառ ընդունել որհասական գնդակը իր կրծքում:
Ծաղր է այդ, հեգ՛անք, վորը հնարել են այն մարդիկ, վո-
րոնց չի սպասում վոչ մահ, վոչ կախաղան, և վորոնք մեռ-
նողներին վրա նայում են ինչպես անշունչ մեքենայի վրա:
Ո՛վ է այն ցնդաբանը, վորը կասի, թե սառնարյուն և
անահ կերպով մահ ընդունելը առաքինություն է, հերոսու-
թյուն: Ո՛վ է այն նենգամիտ ծաղրաբանը, վորը կասի թե
իր կյանքին ամբողջ եյությամբ, ջղերով և ֆիբրերով հուսա-
հատորեն կառչելը, վախկոտություն է... Ո՛վ:

Անդրեյ Կալաձեն. — սուտ է, նա յե եր մի քանի տարի
առաջ սարսափահար յեղել մահվան ուրվականից:

— Ուրվականից. իսկ այստեղ ուրվականը կյանք և ար-
յուն է ասել և խալոտ շշնջում է. —

— Ժամը տասերկուսին:

Յեվ այդ վողորմելին, վորին ինքն եր ազատել մենչեկի-
յան բանտից՝ համարձակվում եր իրեն ասել. — «Մեկրի հե-
րոսի պես»:

Սոստ ե. հերոսներ չկան և... դուք չեն յեղել: Նա հիշեց մի քանի ընկերներին, վորոնց իր կուսակցութիւնը թաղեց հերոս մակդիրով: Բայց նրանք բոլորն եւ մորթապաշտ, վորորմելի մարդիկ էին:

Վերջապես նա հիշեց իր կուսակցութեան պատկառելի նահապետին, Նոյ Ժորճանիային, վորի մասին նա այնքան հաճախ լսել եր կուսակցական մի շարք ղեկավարներից այնպիսի հերոսութիւններ... Ինչպես որինակ... կուսակցութեան գաղտնի գործնելութիւնը ցարական ժանդարմերիային հայտնելը, իրեն բանտից ազատելու համար:

— Վոչ, հերոսներ չկան ու չեն յեղել...

Բայց... Այդ ի՞նչ եր ասում Սանդրոն:

Սանդրոն... Հերոս ե նա, թե վոչ: Կարող ե նա մահվան դեմ դուրս գալ իր այնպես առողջ, լայն, ծիծաղկոտ յերեսով: Չի սահմակվի, չի դողդողա հրացանների փողերի դեմ: Հը՛մ. ով գիտի: Ախր Սանդրոն ի՞նչ մարդ ե: Կիսավայրենի, անզգա, անսիրտ: Ինչ իմանա ինչ ե մահը, ինչ ե նրա փիլիսոփայութիւնը և նրա խորհուրդը:

Վոչ-վոչ. վախկոտ, ստոր հոգի: Խոստովանվիր, խոստովանվիր գոնե ինքդ քո առաջ, վոր Սանդրոն և նրա նմանները, այ, այն ջուլհակը, վորի մասին ասում եր նա, — նրանք են հերոսները: Խոստովանվիր, վոր հերոսներ կտա և կարող ե տալ այն գասակարգը, վորից դուրս են գալիս նրանք: Այդ դասակարգը... Միթե այդ կեղտոտ, բոկոտ և անկիրթ ամբոխին իրոք վիճակված ե հրդեհել հեղափոխութեան կրակով այն պիրճ ու մեղկացած քաղաքները, — Պարիզը, Մարսելը և... ել հեռու Նյու-Յորկը — նոր աշխարհը:

Ախ, այո. նրանք մեղկացել են ու ընկել են հոգնաբեկ մի թմրութեամբ, նրանք գալարվում են ֆոքստրոտի անկրակ կրքերի մահճում և չեն տեսնում, ինչպես խնճուղից հարբած ու նվաղած այն շքեղ թաղամասերի ֆոնի վրա բարձրանում ե արյունարբու հեղափոխութեան կարմիր, վրիժառու հայացքը... Սանդրոնի կերպարանքով: Ո՛հ, յեթե նա կարողանար ճշալ հուժկու, բարձր և հզոր ձայնով նրանց ականջին.

— Յիւնք... յիւնք... գալիս ե, մոտենում ե... նա. թըշնամին, — դասակարգը... Մահը...

Միթե նրա ձայնը չի կարող սթափեցնել այդ նիրհուն քաղաքներին, այդ հաշիշով հագեցած շքեղ պալատներին:

Նրա աչքի առջևով մի վայրկյանում անցան Ֆրանսիայում տեսած վիթխարի, սպառազեն բանակները, հզորագոր այն ռազմական անողորմը, վորը մի ըռպեյում կարող եր ցերեկը գիշեր դարձնել, ծածկելով յերկինքը, այն հսկայական գործարանները, վորոնք այնքան դազ ու թույն են արտադրում, վոր հերիք կանի մի քանի Ռուսաստան խեղդելու համար, — և նա ուզում եր բարձր ճշալ: —

— Բարձրացրեք, հասեք... Սպանում են... գնդակում: Ձեզ ել կգնդակեն, յեթե չսթափվեք:

Տեր-աստված. ինչ ե այս. միթե նման մի վիթխարի ուժ անկարող ե արորել այս ծայր առած անելի հրդեհը:

Ու այն ժամանակ նորից նրա աչքերի առջևով անցան այն բազմաթիվ սպաներն ու սպայակույտները, վորոնք քաշ էին գալիս կաֆեներում ու սալոններում, այն վողջ հասարակութիւնը, վորը որվա գործնական մասում իրար կոկորդից բռնած կռիվ եր տալիս դրամի համար... յերկրի այն հզոր մագնատները, վորոնք բանկերի և գործարանների միջոցով իրար խեղդում էին, խլում իրար բերանից հարստութեան պատառը... իսկ յերեկոյան քաշ էին գալիս ոթելներում և բարբերում...

Նա սարսափեց, սրսիաց մահվան մի նոր, անասելի սարսափով: Դա իր դասակարգի, իր հասարակութեան մոտալուտ և անխուսափելի մահվան սարսուռն եր, վորը թափանցեց նրա վողջ ելութիւնը:

— Կործանվում ենք, — շշնջաց նա և վայր ընկավ...

... Բայց նրան վեր հանեցին և թեքի տակից բռնելով դեպի դուռը տարան:

— Ո՛ւր... խոպոտ և ահով շշնջաց նա:

— Ձեզ հայտնված ե այդ մասին: Արտակարգ հանձնաժողովի վորոշումով...

Նա հանձնվեց յերկու զույգ ուժեղ ձեռներին և մթազնած հայացքով սկսեց դիտել շուրջը, դիտել իր շրջակա այն մոռալ գծերն ու տոները, վորոնք նրա զգայական աշխարհի վերջին տպավորութիւններն էին:

Ահա յերկար ու կուռ կամարներով ու վորմերով ձգվում է հսկայական միջանքը իր հանդիպակած խորշերով: Դրանք մյուս գնդանների դռներն էին: Ամեն մի խորշում ասես կանգնած եր մի դավադիր սպանողն է մարդ... ևս կաշվե բաձկոնով: Վոչ, դրանք աղոտ ստվերներ էին միայն:

— Այս ուր ե նա... Ուրքեր են այդ մարդիկ: Այն մեկը — Սանդրոն է: Իրեն ընթատակերից բռնողները փորձում են բաց թողնել, բայց տեսնելով վոր նա կընկնի, շարունակում են բռնել:

Բայց ահա նա վրձնի վրա յե նա դանդաղ, լուսնոտի նման քայլերն ուղղում է դեպի այն չուգունն մարդը և հիպնոսվածի պես, աչքերը սեռած նրա ձուլածո դեմքին թոթովում է, և խուպոտ ձայնով:

— Սանդրո... Յես պարզ տեսա... Մեր վողջ դասակարգը կործանվելու յե: Ինչ ել լինի... կործանվելու յե: Հերոսները դուք եք... դուք ել կհաղթեք... Բայց... Սանդրո... Ել ինչի՞ յեք մեզ գնդակում... ինչի՞ յեք խփում ընկածին, Սանդրո...

— Ա, նորից մահվան իմաստով թյուններ: — Նրա համար, սիրելի Սաքավելի, վոր դա կարագացնի մեր հաղթանակը: Դու շատ լավատես ես, յեթե կարծում ես, թե մենք հաղթելու յենք, ինչ ել վոր լինի: Ձեր քաջերը այսօր Ամերիկայում յերեք հարյուր գործադուլավոր ջուլհակների դիակներ են փռել, իսկ Դերմանիայում... Հը՛մ մի քիչ ել հոռետես, վոր կարծում ես թե դուք արդեն այնպես ընկել եք, վոր... ել հարվածել ձեզ — ավելորդ ե...

Նա խոսքը չկարողացավ ավարտել, վորովհետև նույն րոպեյին տեսավ թե ինչպես իր գեմ վոտի վրա որորվող և մահադեմ մարդը, վորի հայացքում նա տեսնում եր իր հանցավոր սիրտ առարկա կնոջ դիմադծերի մի հեռավոր արտացոլումը, — հանկարծ խոնարհվեց և ընկավ: Նա յետ-յետ գնաց, վորովհետև զգաց ինչպես ջղաձգվող զույգ ձեռներ զրկում են իր վոտները: Սոսկումից խեղացնոր այդ մարդը ինչ-վոր խուպոտ շնչում եր և վոչ-վոք շրջապատողներից չեր հասկանում, թե ինչ է ասում նա: Բոլորի յերեսին մի խոր տարակուսանք և ի՛նչ-վոր հուզմունք կար:

— Ի՞նչ ես ասում, վախկոտ յերեսա, վեր կաց և պարզ ասա, — գոռաց հանկարծ ջղագրգիռ Սանդրոն, վորին մի վայրկյան թվաց, թե այդ նինան ե ընկել իր առաջ և յեղբոր համար փրկություն խնդրում: Բայց հաջորդ րոպեյին նա զգաց, վոր այս բոլորը այն մեծ վեհաշունչ վեպի մի գլխի շարունակությունն է, ուր նա կարդացել եր թշնամի դասակարգի բարոյական անկման և ստորաքաղաքական մասին:

— Կյանք... կյանք եմ աղերսում, — խուլ ձայնով մոլորաց գետինն ընկած ցավագալար մարդը:

— Կյանք, — զգվածքով յերեսը շրջելով ասաց Սանդրոն, — վախկոտ, փախս, հիշիր գոնե քսան թվին. կատարած գաղանձություններդ, և հրելով նրան դուրս յեկավ բակը, արեց մի քանի ցուցմունքներ իր հետ դուրս յեկող ընկերներին և ավտոն լարելով սլացավ քաղաք:

Սաքավելուն վեր բարձրացրին: Կարդացվեց նրա դատավճիռը, վորի ընթացքում նա բուժ և գունաթափ հայացքով նայում եր մի կետի: Նրան տիրեց մի խորին հոգնություն ու անտարբերություն դեպի ամեն ինչ: Յեղբավակիչ պարբերությունը, վորը վերջանում եր — «յենթարկվում ե գնդակահարության» խոսքերով, նա գրեթե չլսեց:

Առաջ նրան բռնեցին և մոտեցրին սեղանին ստորագրելու դատավճռի կատարման թուղթը... Նա յետ-յետ գնաց և ասես հանկարծ նորից սթափվեց իր թմրությունից և անդրադարձավ իր շուրջը կատարվածին, բայց հետո աչքերը փակեց, ասես ուղենալով նորից մոռացման գիրկն ընկնել և մեքենաբար գրիչը վերցրեց:

Նա զգաց ինչպես շոշափում է գրիչը, ինչպես խշխշում է իր ձեռքի տակ թուղթը, ինչպես թղթի վրա թանաքը գծագրեց ծանոթ ստորագրությունը:

— Ա... դուք Ֆրանսերեն եք ստորագրում, — մոլորաց մեկը առնելով թուղթը, — գովելի յե...

Նա անդրադարձավ: Վերջին տարիներին նա ամենուր ֆրանսերեն ստորագրելու անհրաժեշտություն եր հանդիպում: Յեվ ահա այժմ այստեղ, Վրաստանի դատարանի դատավճռի տակ նա մեքենաբար ստորագրեց այն յերկրի լեզվով, վորից նա ուղարկված եր իր յերբեմնի հայրենիքը:

— Տվեք... վրացերեն...

— Միևնույն ե: Դուք ճիշտ ստորագրեցիք...

ՉՎԱՐՔ ՀԱՄԱԶԱՐԿԵՐԸ.

Քաղաքի վիթխարի թատերասրահը, մինչև վերջին ոթյակն ու վերնահարկը ծփում էր հսկայական բազմության ալիքներով: Լսվում էր խուռն ու միալար մի ժխոր, վորն ասես բազմաթիվ լարված մեքենաների մոռոցը լինելու Տեղ-տեղ իրար գլխի ելին հավաքվել մի խումբ ընկերներ և լսում էլին մեկին, վորը տարված հիշողության հիպնոսով, ասես անտեղյակ իր շրջապատին՝ խոսում էր, պատմում այն լեռների ու ձերպերի մասին, վորոնցով նրանք մագլցեցին ու բարձրացան, քարերի մասին, վորոնց տակ պառկած՝ նրանք կրակ բաց արին, մարդկանց մասին, վորոնք ընկան: Նրան մերթ-ընդ մերթ ընդհատում էլին զանազան հարցմունքներով: Դեպքերի մասնակիցն ու ակա-նատեսը ասես դուրս գալով ինքնամոռացության կախարհ-ված շրջագծից՝ պատասխանում էր հարցերին և հոգոց հա-նելով յեղբարփակում:

— Մի խոսքով՝ տաք կռիվ էր... Հետո յեկ լավ քննու-թյուն՝ մարդկանց իսկական տրամադրությունները պար-զելու համար: Պարզ յերևում էր, վոր կային մարդիկ, վորոնք սպասում էլին թե կշեռքի վճիռ թաթը ավելի կծանրանա, վոր իրենց հզ թաթումն էլ գցեն: Մյուս կողմից ել ինչ տղերք կային, ինչ տղերք, վոնց էլին կովում...

Իայց հանկարծ ամբողջ դահլիճով սկսեց թեթև քամու պես անց կենալ ,,շշ...“-երի հեքը: Խուռ և միալար ժխորը սկսեց կամաց-կամաց հեռապառ դառնալ, վերջապես ամենքը լռեցին աչքը նետած կարմրավառ դրոշների բոսորագույն փայլով վողողված բեմը:

— Քաղաքային կուսակալի ընդհանուր ժողովը սկսում եմ:

Բուռն և յերկար ծափերի տարափի տակ զեկուցողը ասես մի վարկյանում փռեց բոլորի առաջ վողջ յերկրա-գնդի քարտեզը և նրա վրա սկսեց նկարել վերջին որերի դեպքերը: Մի քանի վարժ և հուժգու գծերով նա արդեն

գծագրեց Արևմուտքի և նոր աշխարհի վրա բազմած այն վոսոխին, վորի դիմանկարը գրեթե ամեն ու ունկընդի-րներից յուրաքանչյուրը տեսնում էր լրագրների առաջին էջի աջ անկյունում: Դա մի ահեղի ճիվաղ էր, մի սարդ, վորը պարզած իր բյուրավոր շոշափուկները յերկրագնդի բոլոր ծայրերը, արյուն և վոսկի յեր քամում և թույն ու մահ տարածում բանվոր, չարքաշ բազմությունների մեջ: Յեկ ահա այդ թունավոր շոշափուկների մի թելը գալիս և մտնում Վրաստանի կենդանի յերակում: Յերկրից քշված մենշեկներն ու կնյազները անգլիական ու Ֆրանսիական վոսկով թեւովորված փորձում են ապստամբություն բռնկե-ցնել Վրաստանի այն շրջաններում, ուր ամենից ավելի թույլ էլին մեր կազմակերպությունները:

Յեկ այնուհետև զեկուցողը ծավալում է վերջին դեպքերի իրական և վառ պատկերը, ավանայուրայի խճուղի անկումը, զեկավարների վողորմելի մեղադրականները:

Ծափերի տեղատարափը ծածկեց հեռավոր վերջին խոսքերը կուսակցության լենինյան կամքի միաձուլության պահպան-ման մասին: Տեղերից արագ բռնկում էլին զանազան մար-տական լողուններ, վորոնք համակում էլին վողջ դահլիճը:

Ծափերի խուռն ամբողջ վողջունում էր հանդես յեկող յերկաթուղային, մետաղագործ բանվորներին, N գնդի հե-րոս ռազմիկներին, վորոնք թնդացնում էլին վողջ դահլիճը. պահանջելով անողոք լինել դեպի հաշտվողական թարախը, չխնայել և անխնա տրորել հակահեղափոխական իժի գլուխը: Նրանք «ուռա» էլին նետում Չեկայի հասցեյին, վորն այն-պես անողոք ու վճռական հարվածներով շմեցրեց թշնա-մուն, և այդ նետված ուռաները հզոր դղրդոցով արձագան-քում էլին բոլորի սրտերում, միախառնվում էլին իրար և գոյացնում մի չտեսնված խանդավառ ուղացիա: Դահլիճը և յախագահությունը վոտքի կանգնեցին և ահա այդ բո-պեյին Մոսկվայից նորերս այստեղ ուղարկված Սոկոլովը և, վորը դեռ չեր կարողանում ըմբռնել արտասանվող ճա-ռերի թեկուզ հեռավոր իմաստը, — հասկացավ, վոր վորո-տացող դահլիճը վողջունում է Չեկային, — հեղափոխության թշնամիներին պատժող այդ ձեռքին:

— Ուր ե Սանդրոն, — անցավ նրա մտքով և այդ բողոքին նա տեսավ կուլիսներում միշտ անփոփոխ իր դիրքով՝ ձեռները բաճկոնի գրպանները կոխած, ժպտուն Սանդրոնին, վոր ուրախ կկոցած աչքերով իրեն աշխատում եր պոկել այն ընկերներից, վորոնք համոզում եյին նրան անցնել նախագահութեան կազմում:

Սովորովը մի վայրկյանում վեր թռավ և գրկելով նրա մեջքը՝ նրան բեմը քաշեց: Բարձրացավ մի բուռն ու զվարթ աղմուկ, ծափերը վորոտացին նոր ուժով, ամբողջ սրահը ելեկտրականացած դիտում եր և խանդավառութեամբ վողջունում բանվոր և պրոֆեսիոնալ հեղափոխական այդ բոյլշևիկին, վորի անունը վերջերս նորից սարսափով կամ պարծանքով անցնում եր բերնից-բերան...

— Սանդրոն... Սանդրոն...

Նախագահը արագ վեր թռավ ու թեքվելով դեպի նա ուրախ շշնջաց:

— Հերիք ե ավարայություն անես, — փորձիր մի քանի խոսք ասել, ամոթ ե, — պիտի սովորեմ վերջի-վերջո մարդկանց առաջ դուրս գալ, — թե չե...

— Այլ... Ձեռք քաշի: Ես քան ժամանակ աշխատել եմ և առանց ճառ ասելու յուր յեմ գնացել... Հիմի նոր պիտի հետադարձվեմ սովորեմ: Յեվ նա աշխատում եր պոկ գալ նրանից և ծլկվել բեմի յետևը:

— Ձե. թողնողը չեմ. ես անգամ չեմ պրծնի, — և ապա դառնալով դեպի դահլիճը ասաց. — Լուսթյուն, ընկերներ, Սանդրոն ձեր լուսուն ե սպասում, վոր մի քանի խոսք ասի ձեզ այն մասին, ինչի մասին ընկերները հանգես յեկան և խոսեցին...

Տիրեց լուսթյուն և Սանդրոն անշարժ դերու պես մնաց բեմի մեջ տեղում:

— Այսինքն, — շարունակեց նախագահը, — հակահեղափոխական պարագլուխների նկատմամբ հանված վորոշման մասին.

Բարձրացավ ծափերի նոր ալիք և Սանդրոն միշտ ժպտուն, սրբելով ճակատի քրտինքը, հոնքերը կիսեց, ասես կամենալով վորոշել՝ ինչից սկսել:

Նա այդպես բավական յերկար մնաց, — անշարժ և լարված և դահլիճը, վորը ասես ապրում եր նրա լարված հուզումը, — անշուկ սպասում եր...

... — Մեր թշնամիները, — ասաց Սանդրոն, և հիշեց վոր նա՝ պետք ե սկսել «ընկերներ» դիմումով, — հաղթվեցին այս անգամ ել... — Նրանք հաղթվեցին, հենց վոր մեր աշխատանքի դասակարգը բարձրացրեց իր մուրճը... Բայց որենք չի, վոր ամեն տեղ, ուր կուլում են բանվորն ու կապիտալիստը, հաղթեն բանվորները: Շատ հաճախ լինում ե հակառակը: Բավական ե հետևել Գերմանիայի, Ֆրանսիայի դեպքերին... կապիտալիզմը դեռ այնքան ուժեղ ե, վոր կարող ե առանձին հաղթություններ տանել: Բայց, ընկերներ... — նա լարեց իր միտքը և աչքը հառած ինչ-վոր կետի շարունակեց, — կապիտալիզմը արդեն կորցրել ե իր կենսական ուժերը: Նա, վորն ասեմ... գաղափել ե, քաֆթառացել, շունչ ու հոգի կարծես չի մնացել նրանում: Վերցրեք նրանց հերոսի հոշակ ունեցող մեզ մոտ շնորհ բերած պարոններին: Այդ ի՞նչ վախա մարդիկ եյին, վորքան ընկած չէ նրանք իրենց բարոյական նկարագրով: Նրանք չունեյին այլևս իրենց դասակարգի մարտական գիտակցությունը, նրանք կորցրել եյին քաղաքական հակառակորդի դեմքը: Յերեկ կարծում եք թե նրանք զղջացել եյին: Ինչո՞ւ չե. կարելի չե ասել նաև վոր նրանք զղջացել եյին, քանի վոր նրանք այնքան ընկել եյին բարոյապես և բռնվել անասնական վախով վոր... պատրաստ եյին և՛ զղջալ, և արտասովել, աղբսել, հերոս ձևանալ ու առյուծ կտրել, ապաշխարող դառնալ ու սողալ մեր առաջ մի խոսքով... վորն վոր մեզ մի ծանոթ յերգումն ե ասվում, — «Կուգես բոյլեիկ ելնեմ, կուգես մենշեիկ ելնեմ»...

ամեն, ամեն ինչ... միայն թե նրանց կյանք տվիր, միայն թե կարողանային ազատվել մեր դասակարգի վրիժառությունից...

Հերոսի համբավ ունեցող Սաքավելին, վորի մասին խոսում ե մեր քաղքենին այդ վախկոտներից վոչնչով բարձր չեր, թեպետ նա մեր թերթերում աղմուկ եր հանում և կուրծք եր ծեծում մահ խնդրելով իրեն... վոր իրեն կյանք տրվի:

Բարձրացավ մի թեթև ուրախ հոհոցի ալիք:

— Մեր դասակարգի առաջապահը այդպիսի վողորմելի վախկոտներ չի ունեցել... Մեր ընկերները Ռուսաստանում թե Կովկասում, Գերմանիայում թե ուրիշ տեղեր պայքարել են և ընկել թշնամու գնդակից, իրենց դասակարգի պայքարի հպարտ գիտակցությամբ: Յես հիշում եմ շատ այդպիսի դեպքեր... Ժամանակը չի դրանց մասին խոսել... Մեր դասակարգը հերոսներ է տվել... վորովհետև նա...

Վայրկենական մի մոռյալ անցավ նրա դեմքով և նա գլուխը հակելով շարունակեց. — մեր դասակարգը... և զգաց, վոր միտքը խառնվում է և կարող է խոսքի թելը կորցնել, ինչպես այդ լինում էր ուրիշ յեղոյթների ժամանակ, — նրան շփոթեցրեց այն գիշերը, յերբ նա լցվել էր վրեժի և բուռն կատաղության զգացումով դեպի իրա դահիճները, վորոնք իրեն շուտով պիտի գնդակեյին և այդ միտքը վայրկենապես մոտեցավ Պյոտր Ալեքսեյեվի ճառին ու նա զգաց վոր իր մատները շղաձգորեն շփում եյին գրպանում կոխած փոքրիկ գրքույկը: Նա ազատ շունչ քաշեց և զվարթացավ:

— Մեր դասակարգը տվել է այնպիսի հերոսներ, վորոնք նետել են իրենց թշնամիների յերեսին... նրանց ով լինելը... Դարձյալ լուռ թյուն...

— Այստեղ նախագահը արդեն ասաց, վոր յես լավ չեմ կապում իրար, — Ժպտաց նա, — բայց նա չգիտեր, վոր յեթե յես լավ չեմ խոսում, յես կարող եմ իմ ճառը կարգալ ձեր առաջ...

Նա դուրս քաշեց փոքրիկ հնամաշ գրքույկը և ցնցելով բարձրագույն ասաց, — յես իմ ճառը կարող եմ շարունակել այստեղ տպագրված մի բանվոր հեղափոխականի ճառով... Զուգահեռ Պյոտր Ալեքսեյեվի ճառը ցարական սենատի նիստում... «Մեր դասակարգը տքնել է, ամբացել ու կոփվել աշխատանքի և զրկանքի (հնոցում և դրա համար ել նա... պատմության առաջ ձեռք է բերել հաղթողի, դիկտատորի, գերիշխանի պատմական իրավունքը»:

Բարձրացավ մի խումբ ծափերի ճարճատը, բայց լարված բազմությունը լցրեց «սխա...» բացականչություններով և Սանդրոն շարունակեց:

— Իսկ բուրժուազիան քայքայվում է, փլչում... Բուրժուազիան... նա տվել է մեծ հերոսներ, տվել է, այո. նա տվել է Դանտոն, տվել է դեկաբրիստներ, տվել է... և ուրիշներ: Բայց այդ այն ժամանակվա պայքարող, դեռ ջահել բուրժուազիան էր: Հիմա նրանցից մնացել է մի հսկա ամբոխ, մի մորթիպաշտ, ընկած, շահախնդիր գարշելի մի ամբոխ... մինչդեռ արդեն քանի տասնամյակներ պատմության ֆոնի վրա բարձրացել է... մեր դասակարգի հերոսական հասակը... Այն դասակարգը, վորը միայն ընդունակ է վերելքի, ստեղծագործության և հերոսական պայքարի:

Մեռելներին կարոտողները թող գնան մեռելների մոտ, — մենք նրանց կոգնենք, — բայց չենք թողնի, վոր մեռելը քաշեն մեր կենդանի պայքարող շարքերը... Վորովհետև... պայքարը դառնում է ավելի լուրջ. բարդ, դժվարին: Հաղթանակը ինքն իրեն չի գալիս: Մենք մեր այդ հաղթանակները չեռք ենք բերում վիթխարի, հերոսական ջանքերով: Պիտի ասենք, վոր հերոսների մասին դուր եմ խոսում, հերոսները չեն, վոր պիտի փրկեն մեզ... Հը՛մ «Խնտերնացիոնալը» յես ել լավ գիտեմ: Բայց չմըն նրանումն է, վոր յես խոսում եմ դասակարգ-հերոսի մասին: Մեր նպատակներն այնքան են մեծ, պայքարն այնքան է դժվարին, վոր մեր վողջ դասակարգը մինչև վերջին բանվորը լցվի հերոսական պայքարի, հերոսական աշխատանքի վճռականությամբ... կարծեմ վոր... յես ճիշտ եմ դատում ընկերներ, — ասաց նա և Ժպտալից վարանումով չափեց դահլիճը ու նախագահությունը:

— Ծիշտ է, Սանդրոն, շարունակիր, լավ ես ասում, — լավեցին ձայներ ամեն կողմից:

— Ել ի՞նչ ասեմ: Մեր թշնամին դառամել է ու ընկել, իսկ մեր յերկրում նա արդեն հոգի յե տալիս: Հին թավադների ու կնյաղների Վրաստանին վերջ: Այդ Վրաստանի վերջին թափփուկներին մենք գնդակի յենք տալիս... հենց այս գիշեր: Մենք նրանց հանդեպ անողոք ենք և վրիժառու, վորովհետև մենք գիտենք թե ովքեր ենք կորցրել մենք այդ դահիճների ձեռքից, վորովհետև մենք սողցրել ենք և գիտենք դասակարգային պայքարի յերկաթի տրամաբանությունը, թող վորնա և հեծեծի հին մեռնող

Վրաստանը այդ դիակներն զրա: Բանվորներն և գյուղացի-
ներն ազատ Վրաստանը խնդության զգացումով կլսի...
այս գիշերվա լուսթյան մեջ վորոտացող զվարթ համազար-
կերը... Հայն բաց արեք ձեր լուսամուտները և լսեք այդ
հրացանային կանոնադան... Յես միշտ այդպես եմ անում...
Զե՛ վոր այդ համազարկերը մեր զասակարգի հատուցման և
արդար վրեժխնդրության վորոտի ձայներն են...

Ու տիրեց մի խոր և վիթխարի լուսթյուն... Հետո հան-
կարծ միանգամից ծափերի խլացուցիչ մի զղրդյունով այդ
լուսթյունը կործանվեց: Կանչերն ու վողջույնի աղաղակ-
ները ասես ցնցում եյին հսկա թատերասրահը և նախա-
գահը անկարող եր նույնիսկ փորձ անել ժողովը շարու-
նակելու...

Իսկ քիչ հետո դեպի քաղաքի բոլոր յերակներով հոսող
այդ հոծ մասսան խնդրությունից՝ ուժգին տրոփող սրտով
լսում եր հուժկու համազարկային կրակ և հեռավոր ու խլա-
ցուցիչ վորոտ:

Թնդում եյին հրացանային համազարկերը:

Վորոտում խորտակիչ զինամիտը...

Քաղաքից դուրս և նրա ականջի տակ ապառաժուա ձո-
րում նույնիսկ գիշերվա այս ժամին, լարված տենդով շա-
րունակվում եր մարդու պայքարը բնության դեմ, — որ առաջ
ավարտելու վիթխարի ջրակեկտրոկայանի կառուցումը:

Ռազմի այդ ընդհանուր համերգը տարածվում եր քաղաքի
և գյուղերի վրա:

Յեով այդպես բարձր ու վեհաշունչ, կես գիշերվա լուս-
թյան մեջ զղրդում եյին զվարթ համազարկերը:

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՑԵՍԵԼ

ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՐՋԱՆԻՑ

ՄԱՅՐԸ — Զ. Բերեզովսկի	գինը	45	կոպ.
ԳԱՅԼԵՐԸ — Զ. Գլադկով	»	25	»
ԶԱՂԱՑՊԱՆ			
ՈՏԱՊԱՅ — Ա. Ֆրոյով	»	20	»
ԶԱՊԱՅԵՎ — Դ. Ֆորմանով	»	50	»
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ			
ՊԱՏՄՎԱԾՔ — Ա. Յակովլև	»	20	»
ԿՈՍՈՒՆԻՍՏՆԵՐԸ — Ֆադեյև, Նի- կիժորով, Սեմ- յոնով	»	30	»
ՏԱՍՆԵՐԿՈՒ ՏԱՐԻ			
ԱՌԱՋ — Ֆանյոր Հայկ (ԳԱՅ)	»	25	»
ԲԵՐԵՋԻՆԱՅԻ ՎՐԱ — Ս. Կոսով	»	15	»
ՀԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅԱՆ			
ՈՐԵՆՔԸ — Տկաչիչ Դենյուկովսկի	»	12	»
ՄԻ ԿԻՆ			
ԳՆՈՒՄ Ե... — Հովիկ Մեյիֆյան	»	15	»
ՅԵՐԵՔ ՄԱՀ — Ա. Ֆադեյև	»	30	»
(Հասված)			
ԴԱԻՐԻ ԱՆԿՈՒՄԸ — Ա. Մալիշկին	»	15	»
(Հասված)			
ՓՈՐՍՈՂՆԵՐ — Լեոնով	»	15	»
(Հասված)			
ՀՐԱՄԱՆ — Մոնիգեսսի	»	20	»
(Հասված)			
ԿԱՐԱ ԿՈՒՄԻ			
ԱՎԱԶՈՒՏՆԵՐՈՒՄ — Սիսիև	»	20	»

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ՆԱՅԵՎ

ԿԱՆԴԱԼՆԵՐԻ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ — Ն. Լյաշկո . . .	20	կոպ.
ԶՈՐԱՑՈՂ ԹԵՎԵՐ — » . . .	25	»
ԸՆԿԵՐ ՎԱԼՅԱ — Մ. Յարին . . .	15	»
ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳՐՈՂԸ.		
ՄԱՐԴԸ — Մ. Գորկի . . .	15	»
ՄՐԿԱՀԱՎԻ ՅԵՐԳԸ		
ՅԵՎ ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՄ. » . . .	15	»
ԱՐՏԱՍՈՎՈՐԸ — » . . .	40	»
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ — Ա. Սերաճիմովի . . .	45	»
ՅԵՐԿՐԱՇԱՐԺ — Գ. Կրյուս . . .	25	»
ԸՆՏԻՐ ՅԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ — Հակոբ		
(Յերեմիայի պատկեր) Պարոնյան . . .	1. n.	10 կ.
ՍՊԵՏԱԿ ԶԻՆ — Ալեքս. Բակունց . . .	40	»
ԶՈՐՍ ԲԱԼԼԱԴ — Յեղիշե Զարեանց . . .	15	»
„ԿԱՐՄԻՐ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ“		
ԿՈՍՈՒՆԱՆ — Յ. Բերեզովսկի . . .	40	»
„ՊԱՏՅՈՍԿՆԻ“ ՎՐԱ — Յե. Բրյաչով . . .	20	»

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ

ՅԵՐԵԲ ՊՐՈԼԵՏԳՐՈՂՆԵՐ — Արս. Վեսյոկի, Մ. Զոր-		
(Հասկաձմեռ) խով, Վ. Իվանով		
ԶՎԱՐԹ ՀԱՄԱԶԱՐԿԵՐ — Խորեն Ռադիո		
ՅԵՐԵՎԱՆ (Վես) — Մկրտիչ Արմեն		
ՀԱՐՑՐԵԲ ՆՐԱՆՑ — Սիրա		
ԱՌԱԶԻՆ ԺՊԻՏԸ — Գորգեն Հովհան		
(Պատկերազմեռ)		
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՆՈՎԵԼԼԵՐ — Հովիկ Մեղիճյան		

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0368342

50 400.

52017

Цена 50 коп.

Х. З.



ХОРЕН РАДИО
БОДРЫЕ ЗАЛПЫ

Повесть

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.
Москва, центр, Никольская, 10